

**Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Навчально-науковий інститут інноваційних освітніх технологій
Кафедра конституційного, адміністративного та фінансового права**

ФЕДОРІЙЧУК Ярослав Петрович

Стан та перспективи реформування інституту конституційної юстиції в Україні / The state and prospects of reform of constitutional justice in Ukraine

**спеціальність: 081 – Право
магістерська програма – Право**

Магістерська робота

Виконав студент групи ПРзм-21
Я.П. Федорійчук

Науковий керівник:
к.ю.н., доцент Т.О. Цимбалістий

Магістерську роботу допущено
до захисту:
«__»_____ 2018р.

Завідувач кафедри
д.ю.н., доцент С.К. Гречанюк

ТЕРНОПІЛЬ – 2018

РЕЗЮМЕ

Магістерська робота містить 116 сторінки, список використаних джерел із 91 найменування.

Метою дослідження є аналіз правового регулювання і практики функціонування інституту конституційної юстиції в Україні, виявлення існуючих проблем та формулювання пропозицій щодо їх вирішення.

Об'єктом дослідження є сукупність суспільних відносин, пов'язаних з організацією і здійсненням конституційної юстиції.

Предметом дослідження є вітчизняне правове регулювання юрисдикції органів конституційної юстиції.

Одержані висновки та їх новизна: Конституційний Суд відіграє головну роль у забезпеченні верховенства і прямої дії Конституції України на всій території держави; роль Конституційного Суду України в охороні Конституції України, забезпеченні стабільності державного ладу та демократизації суспільства унікальна, проте не повною мірою реалізована через проблеми політико-правового та організаційного характеру; функціонування інституту конституційної юстиції в Україні ще не досягло визнаних суспільством високих стандартів конституційно-правової політики верховенства права.

Ключові слова: конституціоналізм, конституційна юстиція, конституційна юрисдикція, конституційне судочинство.

RESUME

Master's thesis contains 116 pages, list of used sources with 91 titles.

The purpose of the study is to analyze legal regulation and practice of the Institute of Constitutional Justice in Ukraine, identify existing problems and formulate proposals for their solution.

The object of investigation is a set of social relations associated with the organization and implementation of constitutional justice.

The pre-trial investigation is domestic legislation regulating the jurisdiction of bodies of constitutional justice.

Conclusions and their novelty: The Constitutional Court plays a major role in ensuring the rule of law and direct effect of the Constitution of Ukraine throughout the state; the role of the Constitutional Court of Ukraine in protecting the Constitution of Ukraine, ensuring the stability of the state system and democratization of society is unique, but not fully realized due to problems of a political, legal and organizational nature; the functioning of the institute of constitutional justice in Ukraine has not yet reached the high standards recognized by the society of the constitutional legal policy of the rule of law.

Key words: constitutionalism, constitutional justice, constitutional jurisdiction, constitutional justice.

АНОТАЦІЯ

Федорійчук Я. Стан та перспективи реформування інституту конституційної юстиції. – Рукопис.

Дослідження на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» за спеціальністю 081 - Право. - Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2018.

Робота присвячена комплексному аналізу стану та перспектив реформування інституту конституційної юстиції. Дослідження охоплює аналіз правової природи і конституційно-правових засад статусу органу конституційної юстиції в Україні, органу конституційної юстиції, характеристику порядку формування та організаційно-правових форм діяльності Конституційного Суду України, визначення поняття та особливостей конституційного провадження, проблем функціонування інституту конституційної юстиції в Україні та перспективи його розвитку.

SUMMARY

Fedorichuk Y. Status and prospects of reforming the institute of constitutional justice. - The manuscript.

Research on obtaining an educational qualification level "Master" in the specialty 8.03040101 - Jurisprudence. - Ternopil National Economic University, Ternopil, 2018.

The work is devoted to a comprehensive analysis of the state and perspectives of reforming the institute of constitutional justice. The study covers the analysis of the legal nature and constitutional and legal principles of the constitutional justice body in Ukraine, the body of constitutional justice, the characterization of the order of formation and organizational and legal forms of the Constitutional Court of Ukraine, the definition of the concept and features of constitutional proceedings, the problems of the functioning of the institute of constitutional justice in Ukraine and the prospects its development.

Зміст

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І. ПРАВОВА ПРИРОДА ОРГАНУ	
КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ	
1.1.Конституційно-правові засади статусу органу конституційної юстиції.....	6
1.2.Конституційний Суд України як орган конституційного контролю і конституційного правосуддя.....	17
1.3.Функції і повноваження Конституційного Суду України	24
Висновки до розділу І.....	39
РОЗДІЛ ІІ. ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ	
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ	
2.1.Конституційно-правові засади формування Конституційного Суду.....	40
2.2.Організаційно-правові форми діяльності Конституційного Суду України.....	45
Висновки до розділу ІІ.....	45
РОЗДІЛ ІІІ. СУДОВИЙ КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС	
3.1. Поняття, особливості та принципи конституційного провадження.....	52
3.2. Учасники та стадії конституційного провадження	61
3.3. Акти конституційного судочинства.....	67
3.5. Проблеми і перспективи реформування інституту конституційної юстиції.....	78
Висновки до розділу ІІІ.....	92
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	94
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	107

ВСТУП

Актуальність теми обумовлена потребами сучасної політико-правової теорії та практики конституціоналізму, необхідністю формування ефективної системи конституційної юстиції в Україні. На сьогодні світовою практикою державотворення вироблено чимало різних моделей конституційного контролю, при цьому суттєво різняться не тільки спосіб формування та порядок діяльності, але й юрисдикція відповідних органів державної влади.

Конституційне правосуддя є досить новим для України конституційно-правовим інститутом, який, проте, на сьогодні вже органічно увійшов у її правову систему. В умовах реформування всіх сфер суспільного життя, розбудови демократичної, правової держави актуальним є пошук оптимальної моделі юрисдикції Конституційного Суду України, який би враховував специфіку національної правової системи, особливості конституційного ладу України, передовий зарубіжний досвід у даній сфері.

Теоретичною основою цього дослідження стали праці таких вітчизняних і зарубіжних вчених у галузі, конституційного права як Ю. Барабаш, Ю. Бисага, А. Георгіца, В. Кампо, А. Крусян, О. Мироненко, М. Орзіх, М. Савчин, П. Стецюк, В. Шаповал, С. Шевчук, Ю. Шемшученко, Т. Цимбалістий та інші.

Нормативною базою дослідження є Конституція України, міжнародні договори, закони України, інші нормативно-правові акти, що врегульовують питання, пов'язані з функціонуванням в Україні інституту конституційної юстиції.

Метою дослідження є аналіз правового регулювання і практики функціонування інституту конституційної юстиції в Україні, виявлення існуючих проблем та формулювання пропозицій щодо їх вирішення.

Враховуючи мету, що стоїть перед автором, можна сформулювати такі **основні завдання** магістерської роботи:

- визначити правову природу органу конституційної юстиції в Україні;

- проаналізувати конституційно-правові засади статусу органу конституційної юстиції;
- визначити місце Конституційного Суду України в судовій системі держави;
- охарактеризувати конституційно-правові засади формування Конституційного Суду;
- проаналізувати організаційно-правові форми діяльності Конституційного Суду України;
- визначити поняття та особливості конституційного провадження;
- визначити проблеми функціонування інституту конституційної юстиції в Україні та перспективи його розвитку.

Об'єктом дослідження є сукупність суспільних відносин, пов'язаних з організацією і здійсненням конституційної юстиції.

Предметом дослідження є вітчизняне правове регулювання юрисдикції органів конституційної юстиції.

Основними **методами дослідження**, які були використані при написанні роботи, є історико-правовий, порівняльний, формально-логічний, а також метод системного аналізу.

Наукову новизну дослідження проблеми становлять такі важливі для розвитку науки і державотворчої практики положення, висновки та рекомендації:

- Конституційний Суд відіграє головну роль у забезпеченні верховенства і прямої дії Конституції України на всій території держави і стосовно до всіх суб'єктів права;
- роль Конституційного Суду України в охороні Конституції України, забезпеченні стабільності державного ладу та демократизації суспільства унікальна, проте не повною мірою реалізована через проблеми політико-правового та організаційного характеру;

- інститут конституційної юстиції для конституційного права України, як і для конституційного права багатьох пострадянських країн, є порівняно новим правовим явищем. Вказане зумовлює наявність багатьох проблем його становлення, пов'язаних, зокрема, із триваючими суспільно-політичними трансформаціями. Це насамперед такі проблеми, як формування та законодавче закріплення предмета конституційного судочинства, реалізація Конституційним Судом України компетенції;

- більш як двадцятирічний досвід діяльності Конституційного Суду України має чимало здобутків, проте є і чимало проблем підвищення дієвості цього органу та реалізації повною мірою його ролі як захисника Конституції України, гаранта стабільності державного ладу, демократизації суспільства. Нерідкими є такі негативні явища політико-правового життя, як спроби нівелювання функцій судової влади, зокрема і самого Конституційного Суду України;

- формування політико-правового середовища зумовлює нагальну потребу забезпечення дієвості Конституційного Суду України як єдиного органу конституційної юрисдикції. Однак його соціальне призначення ще не досягло визнаних суспільством високих стандартів конституційно-правової політики верховенства права над будь-яким визначеним у законі державним статусом органу держави або посадової особи.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання результатів дослідження у сферах законотворення в конституційно-правовій сфері. Крім того, результати дослідження можуть бути використані для подальших наукових досліджень та у навчальному процесі.

Структура і обсяг магістерської роботи. Дослідження складається із вступу, трьох взаємопов'язаних між собою розділів, що включають в себе дев'ять підрозділів, та висновків. В кінці роботи наводиться список використаних джерел. Робота розміщена на 116 сторінках.

РОЗДІЛ І

ПРАВОВА ПРИРОДА

ОРГАНУ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

1. 1. Конституційно-правові засади статусу органу конституційної юстиції

Під інститутом (від лат. *institutum* - настанова, установа) конституційного права прийнято розуміти відповідну систему норм конституційного права, які регулюють однорідні і взаємопов'язані суспільні відносини, що складають відносно самостійну групу. Інститут конституційного права - це основний складовий елемент системи конституційного права України. Інститути конституційного права є різноманітними за своїми юридичними властивостями. Зокрема, за предметом слід виділяти такі основні інститути конституційного права України: інститут основ конституційного ладу, інститут конституційно-правового статусу людини і громадянина, інститут форм безпосередньої демократії, інститут парламентаризму, інститут глави держави, інститут виконавчої влади, інститут судової влади, інститут конституційної юстиції, інститут територіального устрою, інститут місцевого самоврядування тощо.

Інститут конституційної юстиції об'єднує норми конституційного права, що регламентують засади конституційного судочинства, порядок формування та склад Конституційного Суду України, його функції, повноваження та порядок діяльності, а також юридичну природу актів Конституційного Суду України як єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні. Розглянемо конституційно-правові засади статусу органу конституційної юстиції.

Юстиція є складним і багатозначним терміном, що не отримало поки що досконалого наукового розуміння. Прийнято вважати, що

юстиція (лат. *justitia* - справедливість) - це сукупність судів і органів Міністерства юстиції та їхня діяльність щодо виконання своїх функцій.

Юстиція також розуміється як судочинство. У цьому розрізі виділяють цивільну, кримінальну, ювенальну, адміністративну, а також конституційну юстицію.

Конституційна юстиція - поняття, яке в конституційному праві вживається для позначення судів (спеціальної або загальної юрисдикції) та їхніх функцій щодо зйсення конституційного контролю (вирішення питань відповідності різних законодавчих актів конституції) та офіційного тлумачення конституції шляхом конституційного судочинства.

З поняттям «конституційна юстиція» тісно пов'язане поняття «конституційна юрисдикція». В теорії права юрисдикцію розглядають як сукупність повноважень відповідних органів щодо розгляду і вирішення правових спорів, правової оцінки діянь суб'єктів права і застосування відповідних санкцій.

Конституційна юрисдикція - це діяльність судових (іноді так званих квазісудових органів), спрямована насамперед на визначення відповідності певного кола правових актів конституції, а також на реалізацію деяких інших повноважень. Інтерпретація поняття «конституційна юрисдикція» передбачає реалізацію функції правосуддя спеціально створеним і єдиним органом — Конституційним Судом, який отримує від держави повноваження на здійснення правосуддя у сфері виключно конституційно-правових відносин. В Україні конституційну юрисдикцію розуміють як засновану на Конституції та законах України сукупність повноважень Конституційного Суду України як єдиного органу судової влади, якому підвідомчі питання з розв'язання конституційно-правових спорів (конфліктів) та здійснення офіційного тлумачення норм Конституції України і законів України, а також проведення іншої діяльності відповідно до предметів (питань) конституційного значення [32, с. 7].

Конституційна юрисдикція здійснюється у порядку конституційного

провадження. Відповідна діяльність Конституційного Суду України як спеціалізованого судового органу відбувається у формі конституційного судочинства.

Відповідно до ст. 1 Закону “Про Конституційний Суд України”, цей суд є органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України.

Створення органу конституційної юстиції, спеціалізованого органу правової охорони Конституції України - Конституційного Суду України, стало можливим зі здобуттям незалежності України. 3 липня 1992 р. Верховна Рада України прийняла Закон України "Про Конституційний Суд України", який визначив порядок формування і основні функції цього органу конституційної юстиції незалежної України. Проте крім голови суду (Л. П. Юзьков), інші судді так і не були обрані парламентом. Причиною несформування органу конституційної юстиції став порядок призначення суддів Конституційного Суду України, який вимагав порозуміння щодо кандидатур на посади суддів між Верховною Радою і Президентом України. Оскільки його досягти не вдалось, то й орган конституційної юстиції свою діяльність не розпочав. Ситуація змінилася з прийняттям 28 червня 1996 року Конституції України, яка по-новому визначила механізм формування органу конституційної юрисдикції. Відповідно до конституційних положень 16 жовтня 1996 року був прийнятий новий Закон «Про Конституційний Суд України». Це дало можливість сформувати орган конституційної юстиції. Невдовзі Конституційний Суд України розпочав свою діяльність.

Сьогодні організація, повноваження та порядок діяльності Конституційного Суду України визначаються Конституцією України та Законом “Про Конституційний Суд України” від 13 липня 2017 року. Крім цього, внутрішня

робота Конституційного Суду України регулюється також актами, які він приймає сам. Сьогодні таким актом є Регламент Конституційного Суду України, затверджений рішенням Конституційного Суду України від 5 березня 1998 р.

Головним завданням Конституційного Суду України є гарантування верховенства Конституції як Основного Закону на всій території України. Виконання цього завдання здійснюється шляхом реалізації Конституційним Судом наступних повноважень:

1) вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

2) офіційне тлумачення Конституції України;

3) надання за зверненням Президента України або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України, або Кабінету Міністрів України висновків про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість;

4) надання за зверненням Президента України або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України висновків про відповідність Конституції України (конституційність) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою;

5) надання за зверненням Верховної Ради України висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту в межах, визначених статтями 111 і 151 Конституції України;

6) надання за зверненням Верховної Ради України висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України;

7) надання за зверненням Верховної Ради України висновку про порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України;

8) вирішення питань про відповідність Конституції України та законам України нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим за зверненням Президента України згідно з частиною другою статті 137 Конституції України;

9) вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України (їх окремих положень) за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. [23]

Конституційний Суд України є органом охорони Конституції України і не є ні типовим наглядовим, ні контролюючим органом, а є юрисдикційним судовим органом. Конституційний Суд України має правосудну природу і правосудний статус і за характером, і за змістом своєї діяльності має здійснювати правосудну діяльність, правосуддя. Основне соціальне призначення Конституційного Суду України – забезпечувати захист і верховенство Конституції України, бути її гарантом, правним судом над нормативними юридичними актами.

Конституційний Суд України у механізмі державної влади має особливе становище – як вищий конституційний орган одного рівня з вищими ланками законодавчої і виконавчої влади. Конституція України встановлює склад Конституційного Суду України (ст. 148), порядок призначення суддів на посаду (п. 25 ст. 85, п. 22 ст. 106, ст. 148), визначає Конституційний Суд України як орган, що здійснює судочинство (ст. 124), та єдиний орган конституційної юрисдикції (ст. 147).

Правова природа Конституційного Суду України розкривається через з'ясування особливостей його статусу. Ці особливості полягають у наступному.

1. Конституційний Суд здійснює спеціалізований конституційний контроль як самостійний вид державної діяльності. Цим зумовлено місце Конституційного Суду в системі правової охорони Конституції України взагалі і конституційного контролю зокрема. Як відомо, Конституційний Суд є не єдиним органом в цій системі, адже відповідні контрольні повноваження здійснюють Президент України, Верховна Рада. Проте лише Конституційний Суд є спеціалізованим органом конституційного контролю.

2. Конституційний Суд України є судовим органом держави, адже віднесені до його компетенції питання він вирішує в порядку судової процедури.

3. Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні. Це означає, що це єдиний в державі орган, який уповноважений вирішувати питання конституційності відповідних правових актів та інші справи, віднесені до його виключної компетенції.

4. Лише Конституційний Суд України здійснює офіційне і загальнообов'язкове тлумачення Конституції (до прийняття нового закону в липні 2017 р. - і законів) України. Цим самим Конституційний Суд України формує конституційно-правову доктрину, визначає напрямки розвитку законодавства, заповнює прогалини в праві, а отже - до певної міри і у відповідних межах Конституційний Суд України творить право.

5. Особлива роль належить Конституційному Суду України в системі стримувань і противаг. Необхідність здійснення в Україні державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову закріплено в ст. 6 Конституції України. Це – один із найбільш важливих принципів організації державної влади. Отже всі три гілки влади є самостійними, кожна з них діє в межах своєї компетенції, визначеної Конституцією та законами України. Важливим фактором узгодження їх діяльності є відповідні засоби стримувань і противаг, які мають урівноважувати усі три гілки державної влади. Одним із таких засобів є діяльність Конституційного Суду України. Вирішуючи суперечки між органами державної влади Конституційний Суд виступає як ор-

ган примирення і компромісу, як гарант політичного миру і стабільності у суспільстві і державі, як охоронець конституційного ладу держави.

6. Рішення Конституційного Суду України виносяться від імені України, діють на всій її території, мають загальнообов'язкову юридичну силу і можуть бути подолані лише шляхом прийняття нової Конституції чи внесення змін до існуючої. Тим самим юридична сила рішень органу конституційної юстиції прирівняна до юридичної сили конституції [76, с. 40].

7. Конституційний Суд є органом спеціальної юрисдикції, який не інтегрований у жодну сферу влади. Він є самостійною структурою державної влади – орган держави спеціального призначення, що дає підставу стверджувати про новий механізм взаємодії влад, які не можуть бути зведені до законодавчої, виконавчої, судової влади.

8. При здійсненні своїх функцій і повноважень Конституційний Суд незалежний від будь-яких органів державної влади і підкоряється виключно Конституції.

9. Конституційний Суд України, вирішуючи справи, керується тільки Конституцією, враховуючи міжнародно-правові норми, схвалені Верховною Радою для дотримання їх державою, і не зв'язаний будь-яким політичним впливом.

10. Конституційний Суд вирішує питання права, він покликаний ніколи не бути заручником фактів чи обставин, які б зашкодили верховенству права у його рішеннях чи висновках.

В підсумку, Конституційний Суд відіграє головну роль у забезпеченні верховенства і прямої дії Конституції України на всій території держави і стосовно до всіх суб'єктів права.

Унікальність правового регулювання діяльності Конституційного Суду України полягає у тому, що у Законі України «Про Конституційний Суд України» поєднуються процесуальні і організаційні норми, оскільки процесуальні аспекти його діяльності нероздільно пов'язані зі статутними і організаційно-структурними особливостями. На відміну від судів загальної юрис-

дикції, господарських, адміністративних судів Конституційний Суд України є єдиним судовим органом, а його судова юрисдикція регулюється притаманними саме для неї відповідними процесуальними нормами – конституційними процесуальними.

Серед вчених – представників науки теорії права (О. Ф. Скакун) є думка щодо існування такої галузі процесуального права, як конституційно-процесуальне право [60, с. 370], однак підстава такого виділення не наведена. Вбачається, ця наукова позиція є логічним продовженням розуміння сутності галузі процесуального права як регулятора відносин між судом і учасниками процесу. При цьому зазначається, що галузі процесуального права визначають процедуру здійснення матеріального права і похідні від нього.

З огляду на специфіку функціонування інституту конституційної юстиції серед вчених існує думка про виділення конституційного судового процесуального права. При цьому обґрунтовується доцільність визначення конституційного процесуального права як галузі процесуального права, а не як інституту права в межах конституційного права на підставі виділення особливих, характерних тільки для цієї галузі процесуального права елементів правового режиму. Така позиція є цілком слушною і впливає з того, що конституційне судочинство має свою специфіку порівняно із судочинством з кримінальних, цивільних, адміністративних справ. Зокрема, не всі принципи судочинства у загальних судах прийнятні для конституційного судочинства, а ті, що прийнятні, реалізуються часом у своєрідних формах. Наприклад, такий процесуальний принцип, як змагальність сторін часто або обмежений, або взагалі відсутній при розгляді окремих категорій справ Конституційним Судом України.

Отже, доцільність визначення конституційного процесуального права як галузі процесуального права ґрунтується на виділенні особливих, характерних тільки для цієї галузі процесуального права елементів правового режиму:

– особливого порядку виникнення та формування прав та обов’язків, визначеного Конституцією України, Законом України «Про Конституційний Суд України» та конкретизованого Регламентом Конституційного Суду України;

– специфікою процесуального порядку прийняття рішень та надання висновків замість накладання санкцій, що, зокрема, характерно для провадження у справах про адміністративні правопорушення чи у кримінальних справах;

– особливостями дії єдиних принципів конституційного судового процесу, які на відміну від принципів судочинства у загальних судах прийнятні для нього, а ті, що не прийнятні, реалізуються у своєрідних формах. [50, с. 12-13]

Характеризувати предмет конституційного судочинства доцільно не лише з позицій відповідної діяльності Конституційного Суду України, оскільки у такому разі він охоплюватиме науковий аналіз сутності відповідних правових спорів (конфліктів) та шляхи їх розв’язання. Конституційне судочинство являє собою процесуальний порядок розгляду правових спорів (конфліктів). Відносини, які виникають з приводу його здійснення, є процесуальними.

Конституційні процесуальні відносини мають особливості, які дають змогу відрізнити їх від інших видів процесуальних відносин – кримінально-процесуальних, цивільних процесуальних, адміністративно-процесуальних, господарських процесуальних:

– формуються у зв’язку зі здійсненням Конституційним Судом України правосуддя, процесуальною формою якого виступає конституційне судочинство;

– не пов’язані з існуванням вищестоящих та нижчестоящих судових інстанцій. Конституційний Суд України є єдиною організаційною структурою, єдиним органом конституційної юрисдикції (ст. 147 Конституції України);

– можуть виникати за ініціативою будь-якої зі сторін – учасників правового спору (конфлікту), предметом якого є спір про право або конфлікт. Згода іншої сторони не є обов'язковою умовою їх виникнення. [50, с. 14]

Отже, конституційні процесуальні відносини можна визначити як урегульовані нормами конституційного процесуального права суспільні відносини у сфері відправлення конституційного судочинства.

Конституційний Суд здійснює свою діяльність на засадах верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, відкритості, повного і всебічного розгляду справ, обґрунтованості та обов'язковості ухвалених ним рішень і висновків (ст. 2 Закону). Охарактеризуємо ці принципи.

Верховенство права є загальним принципом функціонування суспільства і держави, який передбачений ч. 1 ст. 8 Конституції України. Офіційне тлумачення цього принципу дано в рішенні Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 р. (в справі про призначення судом більш м'якого покарання). Відповідно до нього, верховенство права - це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, ідей соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України

Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує захист гарантованих Конституцією та законами України прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави. [56]

Таким чином, принцип верховенства права в діяльності Конституційного Суду України означає його підпорядкованість праву, визнання пріоритету права. Принцип верховенства права реалізується в діяльності Конститу-

ційного Суду України через визнання і забезпечення верховенства, вищої юридичної сили Конституції України як Основного Закону держави. Здійснюючи свою діяльність на основі принципу верховенства права, Конституційний Суд України водночас виконує завдання щодо гарантування верховенства Конституції як Основного Закону на всій території України.

Принципом організації і функціонування Конституційного Суду України є його *незалежність*. Вона випливає з загального принципу поділу влади і полягає у створенні таких умов діяльності Суду, які б виключили сторонній вплив на нього, забезпечили його самостійність у здійсненні визначених законодавством повноважень, а також не підзвітність і не підконтрольність будь-яким суспільним чи державним інститутам. Складовими незалежності Конституційного Суду виділяють організаційну, кадрову і фінансову незалежність [60, с. 45]. Гарантіями незалежності Конституційного Суду України є:

- закріплення основних засад його діяльності в Конституції України (як акті з підвищеним рівнем стабільності);
- порядок формування Суду;
- організаційні гарантії (самостійність в організації своєї діяльності);
- фінансування з державного бюджету (окремим рядком) і самостійне розпорядження відповідними бюджетними коштами;
- самостійне інформаційне і кадрове забезпечення;
- здатність виступати як юридична особа;
- матеріально-технічні гарантії;
- незалежність суддів Конституційного Суду України.

Інші, передбачені ст. 2 Закону, принципи діяльності Конституційного Суду України (колегіальності, рівноправності суддів, гласності, повного і всебічного розгляду справ та обґрунтованості прийнятих ним рішень) носять в основному процесуальний характер і будуть розглянуті у наступному розділі.

Таким чином, говорячи про місце Конституційного Суду України у механізмі держави необхідно відзначити, що він посідає особливе місце у системі поділу влади, що закріплена в Конституції України. Будучи органом судової влади, Конституційний Суд України за своїм статусом належить до системи вищих органів державної влади, знаходиться на рівні таких інститутів державної влади, як глава держави, парламент, уряд. За певними ж ознаками Конституційний Суд України стоїть вище цих органів, адже через здійснення конституційного правосуддя він може впливати на їх діяльність шляхом вирішення справ про конституційність виданих ними актів, офіційного і загальнообов'язкового тлумачення Конституції і законів України. [76, с. 42]

Все це дає підстави говорити про особливу правову природу діяльності Конституційного Суду України як органу державної влади. При цьому можна виділити два аспекти його діяльності: з одного боку її змістом є здійснення конституційного контролю, з іншого – відповідні повноваження реалізуються Конституційним Судом України як органом судової влади у формі конституційного судочинства.

1. 2. Конституційний Суд України як орган конституційного контролю і конституційного правосуддя

Наукові погляди щодо змісту конституційної юрисдикції можна систематизувати у три групи:

- 1) як діяльність щодо захисту конституції;
- 2) як форма конституційного контролю;
- 3) як складова конституційної юстиції (правосуддя).

Перша точка зору уявляється обмеженою, оскільки не враховує таку функцію органів конституційної юрисдикції, як, наприклад, офіційне тлумачення Конституції та законів. Зазначену функцію уповноважений, зокрема, здійснювати Конституційний Суд України (ч. 2 ст. 147 Конституції України).

Дана позиція також є відображенням виключно нормативного розуміння діяльності Конституційного Суду України [50, с. 37].

Підґрунтям для характеристики конституційної юрисдикції як форми конституційного контролю є думка про те, що основною функцією конституційних судів є конституційний контроль за правовими актами на предмет їх несуперечності конституції. Водночас зазначається, що вищою формою конституційного контролю є конституційне правосуддя. Тим самим конституційне правосуддя і конституційний контроль не відокремлюються і вказується про взаємозв'язок між ними.

Контрольну функцію у діяльності будь-якого органу слід розглядати як ефективний засіб правового захисту, що здійснюється за належною правовою процедурою. Вона реалізується через постійне відстеження компетентним органом за виконанням власних рішень і втілення їх у життя за допомогою правових процедур забезпечення, через систему стримань і противаг.

Найчастіше під контролем розуміють таку систему відносин між органами публічної влади, у межах якої контролюючий орган може скасовувати акти підконтрольного органу. Нагляд у такому розумінні – це така система відносин, за якою орган нагляду може звернути увагу піднаглядного органу на його помилку та, головне, може призупинити дію його акта, але скасовувати акт, призупиняти його дію або виправляти помилку в акті повинен сам піднаглядний орган. Є й інше співвідношення між термінами “контроль» і “нагляд». Під контролем розуміють перевірку діяльності підконтрольного органу, яку здійснює контролюючий орган вибірково чи за власною ініціативою, або за наявності певних підстав. Наглядом є постійне відстеження за діяльністю піднаглядного органу.

Конституційний контроль – це передбачена законодавством діяльність уповноважених державних органів, яка полягає у перевірці та оцінці відповідності правових актів конституції та в усуненні встановлених невідповідностей шляхом застосування різних юридичних засобів (скасування, зупинення дії акта, право вето тощо). Конституційний контроль є специфічною функці-

єю компетентних державних органів щодо забезпечення верховенства конституції, її прямої дії в діяльності суб'єктів суспільних відносин. Тим самим можна констатувати, що конституційний контроль є функцією влади у правовій державі.

Конституційний контроль може бути позасудовим або судовим. Позасудовий конституційний контроль здійснюється органами державної влади загальної компетенції (парламентом, главою держави, урядом) у формі реалізації відповідних повноважень у сфері правової охорони конституції з метою гарантування її верховенства. Для здійснення контрольних повноважень відповідними органами можуть створюватися спеціальні допоміжні органи (парламентський омбудсмен, комісії, комітети тощо).

Судовий конституційний контроль поділяється на неспеціалізований, тобто такий, що здійснюється судами загальної юрисдикції американська (англосаксонська модель), або спеціалізований – коли він здійснюється спеціально створюваними судовими органами – конституційними судами (європейська модель). Інколи конституційний контроль здійснюється так званими квазісудовими органами, наприклад, Конституційною Радою у Франції.

В науці конституційного права поняття “конституційний контроль” вживається у широкому і вузькому розумінні. В першому випадку конституційний контроль – це діяльність всіх державних органів, що здійснюють повноваження у сфері забезпечення верховенства конституції. У вузькому розумінні під конституційним контролем розуміють відповідну діяльність лише спеціалізованих органів конституційного контролю.

Конституційний контроль подібний до конституційного нагляду. Проте якщо прийняті в результаті здійснення конституційного контролю рішення є юридично обов'язковими, остаточними і мають наслідком скасування неконституційного акта чи окремих його положень, то при здійсненні конституційного нагляду акти органу, що його здійснює, мають рекомендаційне значення і не тягнуть за собою втрати чинності відповідного акту. Прикладом

здійснення конституційного нагляду може бути діяльність Комітету конституційного нагляду в СРСР.

Функція конституційного контролю є основною в діяльності Конституційного Суду України, вона виражає його основне призначення. Тому закономірно, що саме цей напрям діяльності Конституційного Суду України є найоб'ємнішим за змістом і формами. Функція конституційного контролю реалізується Конституційним Судом України у наступних його повноваженнях:

1) вирішенні питань про відповідність Конституції України законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, а також правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим (стаття 150 Конституції України). Це повноваження характеризує Конституційний Суд України власне як суд, тобто орган судової влади, уповноважений розглядати і вирішувати юрисдикційні спори і скасовувати відповідні акти законодавства, визнаючи їх неконституційними. Тому при здійсненні цього повноваження Конституційний Суд України одночасно виступає як орган конституційного контролю і орган конституційного правосуддя;

2) наданні висновку про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів України, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди та їх обов'язковість (стаття 151 Конституції України);

3) наданні висновку щодо додержання процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту (стаття 151 Конституції України);

4) наданні висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157, 158 Конституції України (стаття 159 Конституції України);

5) наданні висновку про порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України при вирішенні

питання про дострокове припинення її повноважень Верховною Радою України (пункт 28 статі 85 Конституції України).

Конституційний контроль, що здійснюється Конституційним Судом України, є вищою формою конституційного контролю. Це означає, що такий контроль носить спеціалізований, фаховий характер, а акти, прийняті Конституційним Судом України в результаті здійснення конституційного контролю, за своєю юридичною силою можуть бути умовно прирівняні до Конституції держави [76, с. 46]. Здійснення конституційного контролю є гарантією (засобом) забезпечення верховенства Конституції України в національній правовій системі.

Однак Конституційний Суд України виконує не тільки контрольні повноваження, визначені Конституцією України та спеціальним законом. Охарактеризувати Конституційний Суд України як суто орган контролю не можна, оскільки, крім конституційного контролю, він здійснює офіційне тлумачення Конституції України (п. 2 ч. 1 ст. 150 Конституції України).

Останню групу становлять наукові погляди щодо змісту конституційної юстиції (правосуддя).

Важливо зазначити, що конституційна юстиція (правосуддя) синтезує у собі два начала – сутність конституційного контролю та форму правосуддя, у результаті чого маємо справу із самостійним видом державно-владної контрольної діяльності у спеціалізованій формі конституційного правосуддя.

Конституційне правосуддя як різновид правосуддя має основні риси (ознаки): 1) наявність конституційних судів як спеціалізованих судових органів конституційного контролю; 2) автономне становище судів у ієрархії судових органів; 3) самостійна процесуальна форма відправлення конституційного правосуддя; 4) юридична сила рішень конституційного правосуддя прирівняна до юридичної сили конституції; 5) особлива система законодавства, яке регулює конституційне правосуддя.

Вказані ознаки у повному обсязі притаманні діяльності Конституційного Суду України.

Визначити Конституційний Суд України як орган конституційної юстиції можна на підставі таких міркувань. У механізмі державної влади в Україні Конституційному Суду належить першість у забезпеченні верховенства Основного Закону, конституційного ладу, основних прав і свобод. Цей орган виступає конституційним органом влади спеціальної компетенції, функції якого мають самостійний характер і займають важливе місце серед інструментів механізму стримань і противаг. Через таку особливість розгляду конституційно-правових спорів діяльність Конституційного Суду України можна визначити як здійснення конституційної юстиції [57]. Однак здійснення конституційної юстиції забезпечується не тільки безпосередньо органами конституційної юрисдикції, а й іншими судовими установами, залежно від особливостей розвитку національної правової системи та організації публічної влади. Мабуть саме тому в чинній редакції Закону «Про Конституційний Суд України» останній визначений просто органом конституційної юрисдикції, а не єдиним органом конституційної юрисдикції, як це закріплювалося попереднім (до 2017 року) законодавством.

Особливістю правової природи Конституційного Суду України є те, що окрім характеристики його як органу конституційного контролю, він одночасно є органом судової влади. Тобто, якщо за змістом конституційна юрисдикція – це конституційний контроль, то за формою – конституційне правосуддя. [66, с. 33]

Конституційний Суд України віднесений до судової гілки влади. Це впливає з наступного:

- по-перше, на це вказує чинне законодавство України. Так, відповідно до ч. 1 ст. 124 Конституції України, правосуддя в Україні здійснюють виключно суди [35]. Крім цього, Закон “Про судоустрій і статус суддів” від 2 червня 2016 року визначає, що суди України утворюють єдину систему. [26]

- по-друге, на належність Конституційного Суду до судової гілки влади вказує сама назва даного органу.

- по-третє, значною мірою тотожними є основні принципи і форми діяльності Конституційного Суду України і судів загальної юрисдикції (принцип гласності, колегіальності, змагальності сторін, повного і всебічного розгляду справ, обґрунтованості рішень та інші).

- по-четверте, схожим є статус суддів відповідних судів (гарантії незалежності та недоторканності, підстави припинення повноважень, вимоги щодо несумісності із зайняттям інших посад).

Таким чином, наведені аргументи дають підстави погодитись із думкою, що і Конституційний Суд України, і суди загальної юрисдикції “є активними суб’єктами судової влади, її носіями” [86, с. 42].

Будучи складовою частиною судової системи України, Конституційний Суд, тим не менше, посідає в ній автономне становище. Це зумовлено:

- особливою системою законодавства, яке регулює конституційне судочинство;
- характером компетенції Конституційного Суду України;
- відмінностями у способах формування і складі Конституційного Суду і судів загальної юрисдикції;
- особливою процесуальною формою відправлення конституційного судочинства;
- юридичними властивостями актів органу конституційної юрисдикції.

На суттєві особливості конституційно-правового статусу органу конституційної юрисдикції порівняно з судами загальної юрисдикції вказує Конституція України, яка закріплює правовий статус та повноваження Конституційного Суду України у спеціальному розділі XII «Конституційний Суд України», окремо від розділу УІІ «Правосуддя». Крім цього, різним є поточне законодавство, що регулює діяльність органу конституційної юстиції та судів загальної юрисдикції.

Ключовим моментом у визначенні засад взаємовідносин Конституційного Суду України і судів загальної юрисдикції є їх компетенція. Очевид-

но, що вона є різною: суди загальної юрисдикції вирішують цивільні, кримінальні, адміністративні і господарські справи, а Конституційний Суд вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції і законів України (ч. 2 ст. 147 Конституції України).

Таким чином, маючи різну правову природу, Конституційний Суд України і суди загальної юрисдикції у визначених законодавством процесуальних формах взаємодіють між собою. Завдяки цьому створюються умови для реалізації принципу верховенства права, забезпечення вищої юридичної сили і прямої дії Конституції України.

1. 3. Функції і повноваження Конституційного Суду України

Завданням Конституційного Суду України є гарантування верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій території України. Виконання цього завдання здійснюється шляхом реалізації Конституційним Судом України своїх повноважень і функцій.

Якщо перелік повноважень Конституційного Суду України чітко визначений в Конституції і Законі, то його функції як такі прямо в законодавстві не закріплені. Цим породжена дискусія в науці конституційного права щодо розуміння і системи цих функцій. Функції Конституційного Суду України класифікують за різними критеріями: за об'єктами чи сферами діяльності, способами і засобами діяльності Конституційного Суду України тощо. Проте найважливіше значення має визначення функцій Конституційного Суду України на основі його компетенції.

Компетенція Конституційного Суду України визначена статтями 150, 151, 151-1 Конституції України та статтею 7 Закону України «Про Конституційний Суд України». До повноважень Суду належить:

1) вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України та інших правових актів Верховної

Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

2) офіційне тлумачення Конституції України;

3) надання за зверненням Президента України або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України, або Кабінету Міністрів України висновків про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість;

4) надання за зверненням Президента України або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України висновків про відповідність Конституції України (конституційність) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою;

5) надання за зверненням Верховної Ради України висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту в межах, визначених статтями 111 і 151 Конституції України;

6) надання за зверненням Верховної Ради України висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України;

7) надання за зверненням Верховної Ради України висновку про порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України;

8) вирішення питань про відповідність Конституції України та законам України нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим за зверненням Президента України згідно з частиною другою статті 137 Конституції України;

9) вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України (їх окремих положень) за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному су-

довому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України.
[35]

Серед вчених – представників вітчизняної науки конституційного права панує науковий підхід щодо визначення сутності функцій Конституційного Суду України як основних напрямів його діяльності (В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко, М. Д. Савенко). Зазначений підхід поглиблюється шляхом обґрунтування вченими положень про те, що, функціями Конституційного Суду України можуть бути визнані й види його діяльності; і предмет і зміст його діяльності, спрямовані на реалізацію компетенції та виконання поставлених перед ним завдань, основним з яких є забезпечення верховенства права та конституційної законності.

Виходячи з цього, функції Конституційного Суду України можуть бути визначені як основні напрями чи види його діяльності, які спрямовані на виконання передбачених Конституцією України і Законом “Про Конституційний Суд України” завдань як єдиного органу конституційної юрисдикції.

Функції Конституційного Суду України класифікуються за різними ознаками: об’єктами, способами і засобами діяльності.

Класифікація функцій за об’єктами діяльності Конституційного Суду України збігається із класифікацією предметних інститутів конституційного права: основи конституційного ладу, конституційно-правовий статус людини і громадянина, форми безпосередньої демократії, основні засади організації та діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Для дослідження проблем конституційного судочинства у процесуальному аспекті на особливу увагу заслуговує класифікація за ознаками способів і засобів діяльності Конституційного Суду України. За цими ознаками виділяють функції: конституційного контролю, офіційного тлумачення, правової охорони Конституції, забезпечення принципу поділу державної влади (арбітражна функція), здійснення конституційного правосуддя тощо.

Більшість дослідників особливостей діяльності Конституційного Суду України виділяють такі функції, як вирішення питань про відповідність зако-

нів та інших правових актів Конституції та офіційне тлумачення Конституції та законів України (В. Я. Тацій, Ю. М. Тодика) або конституційний контроль та офіційне тлумачення (В. М. Шаповал).

У дослідженнях російських вчених серед найважливіших називають такі функції органу конституційної юстиції:

– забезпечення верховенства Конституції та її верховне тлумачення; контроль за дотриманням принципу «поділу влади» в їх комплексному балансуванні (арбітражна функція) і виконання функції балансу щодо кожної гілки влади окремо; захист конституційних прав і свобод (Ж. І. Овсепян);

– арбітражна (С. В. Боботов);

– у певних межах, правотворчу (М. В. Вітрук).

Виділяють і інші функції діяльності органу конституційної юстиції: інтеграційна, охоронна, координаційна, правотворча, політична, гарантійна (Б. С. Ебзеєв) [80, с. 90].

Існування різних наукових позицій щодо змістовного наповнення і кількості функцій діяльності органу конституційної юстиції зумовлене відмінністю у виділенні окремих напрямів його діяльності.

Стосовно Конституційного Суду України в аспекті дослідження процесуальних форм реалізації конституційного судочинства коло функцій доцільно визначати на підставі наявності особливостей процесуального порядку реалізації конкретного напрямку діяльності Суду. Такими функціями можуть бути названі:

– конституційний контроль;

– офіційне тлумачення;

– арбітражна (спір про компетенцію);

– захист прав і свобод людини і громадянина.

Функція конституційного контролю виражає основне призначення Конституційного Суду України. Вона є найоб'ємнішою за змістом і формами та полягає у:

1) вирішенні питань про конституційність (відповідність Конституції України) законів та інших правових актів Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, а також правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

2) наданні висновку про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів України, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди та їх обов'язковість;

3) наданні висновку щодо додержання процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту;

4) наданні висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157, 158 Конституції України;

5) наданні висновку про порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України при вирішенні питання про дострокове припинення її повноважень Верховною Радою України (пункт 28 статі 85 Конституції України).

Відповідність Конституції означає: а) прийняття акта на основі Конституції (зокрема, статтею 92 Конституції України визначено ті сфери суспільних відносин, які мають бути врегульовані виключно законами); б) акт має прийматись на реалізацію або конкретизацію положень Конституції; в) узгоджуватись зі змістом Конституції.

Зокрема, серед рішень, якими були визнані неконституційними окремі положення деяких законів можна назвати такі.

Рішення від 3 березня 1998 року № 2-рп/98 за поданням Президента України, яким визнані окремі положення Закону України «Про Автономну Республіку Крим», Закону України «Про Конституцію Автономної Республіки Крим» та Закон Автономної Республіки Крим «Про об'єднання громадян» такими, що не відповідають Конституції України. При вирішенні спору Конституційний Суд України, зокрема, визначав наявність юридичної підстави прийняття Закону Автономної Республіки Крим «Про об'єднання громадян»,

а саме – чи реалізує положення пункту 11 частини першої статті 92 Конституції України цей закон, згідно з яким засади утворення і діяльності політичних партій, інших об'єднань громадян визначаються виключно законами України. Конституційний Суд відповідав і на питання про те, чи узгоджується за змістом норм пункту 1 частини першої статті 92 та статті 137 Конституції України зазначений закон.

Важлива правова позиція була сформульована Конституційним Судом України у Рішенні від 29 грудня 1999 року у справі про смертну кару. Підставою для розгляду справи відповідно до статей 71, 82 Закону України «Про Конституційний Суд України» є наявність спірних питань щодо конституційності положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання.

Приймаючи Рішення про визнання положень Кримінального кодексу України, які передбачають смертну кару як вид покарання, такими, що не відповідають Конституції України, Конституційний Суд України виходив з того, чи приймалися ці норми на основі Конституції України, чи узгоджувались з її змістом та конституційними цінностями. Так, вказано, що тлумачення положень частин першої та другої статті 27 Конституції України в контексті всіх інших положень Конституції України як єдиного цілісного документа дає підстави стверджувати, що вони не припускають смертної кари як виду покарання. На користь такого висновку свідчить тенденція практики застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, ратифікованої Верховною Радою України, зокрема положень її статті 3.

Спори про конституційність (відповідність Основному Закону) стосуються актів нормативного характеру, а не індивідуальних правових актів. Такий висновок ґрунтується на тому, що основною функцією Конституційного Суду України є забезпечення верховенства Конституції України як нормативно-правового акта вищої юридичної сили. Індивідуальні правові акти є актами застосування норм права, в яких містяться конкретні приписи, а не зага-

льні правила поведінки, які визначаються нормативними актами. Зазначене вказане, зокрема, у Рішенні Конституційного Суду України у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення підпункту 2 пункту 3 розділу IV Закону України «Про Конституційний Суд України» стосовно правових актів органів Верховної Ради України (справа про акти органів Верховної Ради України). Так, встановлено, що юрисдикція Конституційного Суду України з питань про відповідність Конституції України правових актів, прийнятих до набуття чинності Конституцією України, поширюється тільки на нормативні правові акти враховуючи, що за своєю природою ненормативні правові акти, на відміну від нормативних встановлюють не загальні правила поведінки, а конкретні приписи, звернені до окремого індивіда чи юридичної особи, застосовуються одноразово й після реалізації вичерпують свою дію. До повноважень Конституційного Суду України не належать питання щодо законності актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, а також інші питання, віднесені до компетенції судів загальної юрисдикції (ст. 7 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Наступним підвидом контрольної процесуальної форми реалізації конституційного судочинства при здійсненні конституційної юрисдикції визначено процесуальний порядок розгляду справ щодо конституційності міжнародних договорів.

Процесуальний порядок розгляду цієї категорії справ спрямований на реалізацію функції контролю взаємодії норм та принципів міжнародного права і національного права й гарантує виконання Україною міжнародних договорів у відповідності з Конституцією України.

Контроль відповідності Конституції України тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість, має превентивний характер, оскільки запобігає випадкам суперечливості міжнародного акта Основному Закону. Так, якщо Конституцій-

ний Суд відкрив конституційне провадження у цій справі, Верховна Рада зупиняє розгляд питання про надання згоди на обов'язковість договору.

Законом України «Про Конституційний Суд України» надано право розгляду Конституційним Судом справ про відповідність Конституції чинного міжнародного договору. Якщо Конституційний Суд надав висновок про невідповідність міжнародного договору Конституції України у цьому ж провадженні Суд вирішує також питання щодо неконституційності цього договору чи його окремих частин.

Питання щодо конституційності чинного міжнародного договору розглядається Конституційним Судом України за конституційним поданням Президента України, Кабінету Міністрів України. Питання щодо конституційності міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість, розглядаються Конституційним Судом України за конституційним поданням Президента України, Кабінету Міністрів України до прийняття Верховною Радою України відповідного закону.

Однак згідно зі статтею 27 Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року, учасник, яким є Україна (приєдналась із застереженнями), не може посилатись на положення свого внутрішнього права як на виправдання для невиконання ним договору. На цій підставі можна зазначити про спірність щодо відповідності нормам міжнародного права, імплементованим у вітчизняне законодавство, частини другої статті 89 Закону України «Про Конституційний Суд України», якою визначено право Конституційного Суду під час розгляду справи щодо конституційності правових актів Верховної Ради України, Президента України або Кабінету Міністрів України про набрання міжнародними договорами чинності для України розглядаються Конституційним Судом України одночасно надавати висновок щодо конституційності міжнародного договору України, що набрав чинності за цим правовим актом.

Конституційний контроль стосується справ щодо конституційності процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента Украї-

ни з поста в порядку імпічменту. Конституційний контроль, пов'язаний зі справами про конституційно-правову відповідальність посадових осіб, належить до повноважень органів конституційної юстиції багатьох країн. Конкретизація повноважень щодо його здійснення в Україні пов'язана із забезпеченням усунення передумов втягнення Конституційного Суду України у політичну діяльність [238; 244].

Особливості провадження у справах щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту полягають в наступному:

– підстава відкриття провадження – відповідне конституційне подання Верховної Ради України;

– надання разом із поданням супровідних матеріалів (про створення та роботу спеціальної тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України для проведення розслідування, висновки і пропозиції цієї комісії; про розгляд Верховною Радою України висновків і пропозицій тимчасової слідчої комісії та ін.);

– визначення підстави закриття конституційного провадження (відставка за власним бажанням) та наслідків закриття;

– визначення змісту висновку Суду – відповідність до частини шостої статті 111 Конституції України.

Функція офіційного тлумачення Конституції України та законів України зумовлена тим, що Конституційний Суд України є єдиним органом, що уповноважений здійснювати офіційне тлумачення Конституції України. До прийняття нового Закону 2017 року Конституційний Суд України здійснював не тільки офіційне тлумачення Конституції, але й законів України.

Тлумачення права – це інтелектуальна діяльність суб'єкта по встановленню точного змісту (сенсу) норм права, що здійснюється за допомогою певних прийомів і способів та має на меті правильну реалізацію і підвищення ефективності правового регулювання суспільних відносин. У широкому розумінні тлумачення – це родове поняття, яке включає два самостійних і від-

мінних одне від одного видових поняття: а) внутрішній процес мислення, з'ясування змісту правової норми та його пояснення; б) роз'яснення правової норми. Отже, офіційне тлумачення Конституційним Судом України Конституції і законів України можна розглядати в двох аспектах: як діяльність щодо з'ясування, роз'яснення та офіційної інтерпретації Конституції України з метою подолання неоднозначності їх розуміння; як *результат* такої діяльності, тобто акти офіційного тлумачення.

Метою офіційного тлумачення Конституції та законів є не лише встановлення їх однозначного і правильного розуміння та застосування на всій території країни, а й дійсного змісту певної норми права, її пояснення та уточнення. Зміст норми права встановлюється не заради суто академічних цілей, а пізнання його для правильного вирішення на її основі конкретних життєвих ситуацій, з приводу яких виникають спірні питання. Реалізація конституційного судочинства у формі офіційного тлумачення є винятковим повноваженням Конституційного Суду України.

Тлумачення Конституційного Суду України є офіційним і обов'язкове для усіх суб'єктів правовідносин.

Конституційний Суд України використовує різні способи тлумачення: адекватне, розширювальне й обмежувальне. За буквального тлумачення збігається зміст і буква закону. Розширювальне тлумачення передбачає отримання результату, ширшого за змістом за буквальний текст норми. За обмежувального тлумачення зміст отриманого результату вужчий за букву закону. Офіційне тлумачення Конституційним Судом України Конституції України здійснюється в межах встановлених законом процедур і на основі використання відомих науці прийомів і способів.

Арбітражна функція полягає в тому, що Конституційний Суд України покликаний вирішувати спори, бути миротворцем, арбітром між сторонами конституційного провадження. В межах цієї функції Конституційний Суд зокрема вирішує спори про компетенцію між парламентом і Президентом, пар-

ламентом і урядом, вищими державними органами України і Автономної Республіки Крим та інше.

Визначення функції саме арбітражної ґрунтується на сутності спору, який є предметом розгляду Конституційним Судом України та ролі Суду у процесі розв'язання спору як «арбітра».

Виділяють два види подібних спорів: 1) спори щодо компетенції між державними органами, що впливають з розмежування компетенції законодавчої, виконавчої і судової влади по горизонталі; 2) спори між державою та її складовими частинами, що зумовлені розмежуванням компетенції по вертикалі: у федеративній державі – між федерацією та її суб'єктами, а також між самими суб'єктами; в складній унітарній державі (до яких можна віднести й Україну) – між центром і автономними утвореннями; у звичайній унітарній країні – між центральними державними органами та територіальними колективами, органами місцевого.

Спир про компетенцію не виділений у окрему категорію справ статтею 7 Закону України «Про Конституційний Суд України», якою визначені повноваження Суду. Цю функцію Конституційний Суд реалізує в ході перевірки конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, а також правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим. Тобто вирішення спорів про компетенцію не є окремим повноваженням Конституційного Суду України. Такі спори він розглядає, реалізуючи своє повноваження щодо перевірки конституційності відповідних правових актів.

Виділяють такі види спорів про компетенцію: якщо суб'єкт звернення вважає, що прийняття правового акта належить до його повноважень, а не будь-якого іншого органу влади; якщо суб'єкт звернення вважає, що оспорювані повноваження мають здійснювати інші органи влади.

Як свідчить практика діяльності Конституційного Суду України, спори щодо меж повноважень різних органів державної влади зумовлені здебільшо-

го прогалинами у законодавстві, яке визначає обсяги таких повноважень [76, с. 89].

Захист Конституційним Судом України прав і свобод людини і громадянина як функція захисту прав і свобод людини і громадянина Конституційним Судом ні в Конституції України, ні в Законі “Про Конституційний Суд України” прямо не передбачена. Проте це не означає, що така функція для цього органу конституційної юрисдикції не передбачена взагалі. Навпаки – вона є провідною в його діяльності.

Здійснення захисту прав і свобод людини впливає з інших положень Закону, зокрема з тих, що регулюють завдання Конституційного Суду України: гарантувати верховенство Конституції України на всій території держави (стаття 2 Закону “Про Конституційний Суд України”). Відомо, що норми про права і свободи людини і громадянина включені до Основного Закону. Таким чином, забезпечуючи верховенство Конституції, Конституційний Суд забезпечує реалізацію і тих її норм, що стосуються прав і свобод людини.

Такі повноваження впливають зі змісту присяги судді Конституційного Суду України, в якій судді зобов’язуються “захищати конституційний лад держави, конституційні права та свободи людини і громадянина”.

Реалізацію Конституційним Судом України функції захисту прав і свобод необхідно розглядати в декількох аспектах відповідно до його компетенції і проваджень.

Так, згідно зі статтями 157 і 159 Конституції України Конституційний Суд України здійснює перевірку законопроектів про внесення змін до Конституції на предмет того, чи не передбачають такі зміни скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина як однієї з основних цінностей Української держави. У випадку відсутності позитивного висновку Конституційного Суду законопроект відхиляється.

Відповідно до статей 147 і 150 Конституції України, а також пункту 1 статті 7 Закону “Про Конституційний Суд України”, останній вирішує пи-

тання відповідності Конституції (конституційності) законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, а також правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим. Оскільки права та свободи людини і громадянина закріплені в Конституції, то вони і є одним із критеріїв оцінки конституційності цих актів. Якщо за результатами перевірки Конституційний Суд визнає ці акти або окремі їх положення такими, що не відповідають Конституції, то вони втрачають юридичну силу з дня визнання їх неконституційними.

Ще одним напрямом конституційного захисту прав і свобод є офіційне тлумачення Конституційним Судом України Конституції України.

Окремо слід зауважити, що така вимога Закону як наявність неоднозначного застосування Конституції або законів України суттєво звужує можливості фізичних і юридичних осіб щодо захисту своїх прав в Конституційному Суді України, оскільки фактично їм доводиться або шукати факти неоднозначного застосування законодавства, або чекати, коли такі факти настануть. Однозначне, хоча й неправильне застосування Конституції або законів України, за буквою Закону, не є підставою звернення до Конституційного Суду за захистом своїх прав. Тому в цій частині Закон “Про Конституційний Суд України” потребує доопрацювання.

Чи не основною формою захисту Конституційним Судом прав і свобод людини і громадянина є *конституційна скарга*. Така процедура вже давно використовується органами конституційної юрисдикції в багатьох зарубіжних країнах для захисту прав та свобод людини і громадянина. Для України конституційна скарга стала реальністю лише з прийняттям нового Закону «Про Конституційний Суд України» у 2017 році.

Сутність інституту конституційної скарги сьогодні зводиться до права громадян звертатися до органів конституційної юстиції з проханням про перевірку конституційності владних актів, якими порушується, на їх думку, їхні права і свободи.

Запровадження інституту конституційної скарги безумовно виступатиме гарантією розвитку демократії на конституційних засадах, оскільки є складовою механізмом реалізації такого принципу правової держави, як зв'язаність усіх гілок влади Основним Законом з питань реалізації конституційних приписів щодо основних прав і свобод людини і громадянина. Фактично конституційна скарга виступає не тільки засобом захисту конституційно визначених прав і свобод індивіда, а й гарантією конституційного ладу в державі, оскільки Конституційний Суд прийматиме рішення стосовно порушень основних прав або інших захищених конституцією прав людини і громадянина, допущених органами державної влади, шляхом видання законодавчих актів, актів управління, прийняття судового рішення.

В той же час можна передбачити, що запровадження інституту конституційної скарги призведе до істотного збільшення навантаження на суддів Конституційного Суду України. Проте зміна структури і організації діяльності КСУ за новим законом покликані вирішити цю проблему.

За час існування Конституційного Суду України у його рішеннях були сформульовані правові позиції стосовно таких прав:

- на судовий захист (прийнято рішень по 12 справах);
- на участь в управлінні державними справами, щодо виборчих прав (прийнято рішення по 4 справах);
- на достатній соціальний захист та забезпечення достатнього життєвого рівня (прийнято рішень по 17 справах);
- майнові права, право власності громадян (10 справ);
- право на свободу пересування і вільний вибір місця проживання (1 справа);
- право на свободу об'єднання (2 справи);
- право на працю (6 справ);
- право на життя (1 справа);
- право на доступ до інформації, свободу думки і слова, користування рідною мовою (3 рішення);

- право на свободу зборів, мітингів і демонстрацій (1 справа);
- право на освіту (2 рішення);
- на відшкодування державою шкоди (2 рішення);
- право на охорону здоров'я та медичну допомогу (2 рішення).

Найбільша кількість рішень Конституційного Суду стосувалась спорів щодо реалізації права на достатній соціальний захист та забезпечення достатнього життєвого рівня. Вбачається, що така ситуація зумовлена кількома чинниками: різким розшаруванням населення за рівнем доходів і зростанням кількості населення із рівнем доходів, нижчим за середній; зростанням кількості населення старшого віку; низькою ефективністю діяльності уповноважених щодо надання соціальної допомоги державних органів. Водночас слід зазначити, що окремі рішення стосувались забезпечення реалізації положень статей 17 та 46 Конституції України щодо військовослужбовців, працівників правоохоронних органів і членів їх сімей (Рішення від 17 березня 2004 року № 7-рп/2004, Рішення від 20 березня 2002 року № 5-рп/2002, Рішення від 25 жовтня 2007 року № 10-рп/2007). Наявність таких справ свідчить про потребу надання уваги на державному рівні проблемі вдосконалення механізму реалізації соціальних гарантій працівникам, які виконують державні функції у зв'язку із виконанням покладених на них службових обов'язків.

Таким чином, Конституційний Суд України займає дуже важливе місце в механізмі захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина в Україні. Більшість прийнятих ним за час своєї діяльності рішень так чи інакше стосувалися реалізації прав людини. Також є всі підстави стверджувати, що вже сам факт існування такого органу конституційного контролю в Україні значною мірою дисциплінує органи державної влади, змушує їх діяти відповідно до законодавства України, спрямовуючи свою діяльність на забезпечення та захист прав та свобод людини і громадянина [76, с. 109].

Таким чином, функції органу конституційної юстиції України не обмежені лише тими повноваженнями, які безпосередньо передбачені Конституцією України та Законом України “Про Конституційний Суд України”. Його

діяльність пов'язана із здійсненням цілої низки функцій, покликаних забезпечити верховенство Конституції України, сприяти формуванню єдиного праворозуміння в державі. При цьому слід визнати, що основними функціями Конституційного Суду України є такі функції: конституційного контролю, офіційного тлумачення Конституції України, арбітражна і функція захисту прав та свобод людини і громадянина.

Висновки до розділу I

Отже, Конституційний Суд України у механізмі державної влади має особливе становище – як вищий конституційний орган одного рівня з вищими ланками законодавчої і виконавчої влади. Конституційний Суд відіграє головну роль у забезпеченні верховенства і прямої дії Конституції України на всій території держави і стосовно до всіх суб'єктів права.

Унікальність правового регулювання діяльності Конституційного Суду України полягає у тому, що у Законі України «Про Конституційний Суд України» поєднуються процесуальні і організаційні норми, оскільки процесуальні аспекти його діяльності нероздільно пов'язані зі статутними і організаційно-структурними особливостями.

Конституційний контроль, що здійснюється Конституційним Судом України, є вищою формою конституційного контролю. Це означає, що такий контроль носить спеціалізований, фаховий характер, а акти, прийняті Конституційним Судом України в результаті здійснення конституційного контролю, за своєю юридичною силою можуть бути умовно прирівняні до Конституції держави. Здійснення конституційного контролю є гарантією (засобом) забезпечення верховенства Конституції України в національній правовій системі.

Особливістю правової природи Конституційного Суду України є те, що окрім характеристики його як органу конституційного контролю, він одночасно є органом судової влади. Тобто, якщо за змістом конституційна юрис-

дикція – це конституційний контроль, то за формою – конституційне правосуддя.

РОЗДІЛ II

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

2.1. Конституційно-правові засади формування Конституційного Суду України

Відповідно до ст. 148 Конституції України, а також ст. 9 Закону України “Про Конституційний Суд України”, останній складається з вісімнадцяти суддів Конституційного Суду України. Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають по шість суддів Конституційного Суду України.

Цікаво згадати, що за Законом “Про Конституційний Суд України” від 3 червня 1992 року останній мав складатися з 15 членів - Голови, двох заступників Голови і 12 членів Конституційного Суду України. Судді Конституційного Суду України мали обиратися Верховною Радою України на 10 років. Законом було передбачено, що пропозиції про персональний склад суддів подають Голова Верховної Ради України та Президент України у рівній кількості, за погодженням. Саме цей недосконалий механізм став причиною не сформування Конституційного Суду України аж до 1996 р.

Цікаво зауважити, що в зарубіжних країнах формування конституційних судів зазвичай здійснюється за участю кількох державних органів чи посадових осіб, які представляють різні гілки влади. Загалом у світі існує три способи формування конституційних судів:

1) рішення щодо персонального складу конституційного суду приймається автономно органами, що представляють три гілки влади (Болгарія, Грузія, Італія, Молдова, Україна);

2) призначення (обрання) суддів конституційного суду здійснюється автономно органами, що представляють дві гілки влади – законодавчу і виконавчу (Австрія, Канада, Румунія, Чехія);

3) формування конституційного суду здійснюється за участі і у взаємодії різних гілок влади. При цьому остаточне рішення щодо кандидатур на посади суддів конституційного суду приймається або виключно органом законодавчої влади (Естонія, Литва, Німеччина, Польща, Угорщина), або лише главою держави (Бельгія, Данія, Туреччина). Проте в обох випадках відповідні органи приймають рішення на основі подань (пропозицій), що вносяться главою держави чи органами, що представляють інші гілки влади. Іншим варіантом взаємодії у формуванні органу конституційної юстиції є затвердження суддів, обраних парламентом, президентом держави.[76, с. 55]

В Україні, як вже зазначалося, Конституційний Суд формується за участю усіх гілок влади. Суддею Конституційного Суду може бути громадянин України, який володіє державною мовою, на день призначення досяг сорока років, має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ятнадцять років, високі моральні якості, є правником із визнаним рівнем компетентності. Цікаво зауважити, що чинна редакція закону на відміну від попередньої не містить вимоги проживання в Україні протягом останніх двадцяти років.

Ще однією новелою прийнятого в 2017 році нового Закону “Про Конституційний Суд України” є запровадження конкурсного порядку відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду. Відповідно до ст. 12 закону, відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду на конкурсних засадах щодо осіб, яких призначає Президент України, здійснює конкурсна комісія, яку створює Президент України. Підготовку питання щодо розгляду на конкурсних засадах кандидатур на посаду судді Конституційного Суду у Верховній Раді України здійснює комітет, до предмета відання якого належать питання правового статусу Конституційного Суду України (далі - Комітет), у порядку, визначеному Регламентом Верховної Ради України. Підготовку питання щодо розгляду на конкурсних засадах кандидатур на посаду судді Конституційного Суду з'їздом суддів України (далі - З'їзд) здійснює Рада суддів України.

Про початок конкурсу для відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду оголошується на офіційному веб-сайті відповідно Президента України, Верховної Ради України, Ради суддів України не пізніше ніж за три місяці до дня закінчення строку повноважень чи досягнення граничного віку перебування на посаді судді Конституційного Суду або не пізніше одного місяця з дня виникнення вакансії на посаду судді Конституційного Суду в разі, якщо повноваження судді Конституційного Суду припинено чи його звільнено з посади з підстав, передбачених статтею 149¹ Конституції України.

Склад конкурсної комісії, створеної Президентом України, формується з числа правників з визнаним рівнем компетентності, які не беруть участі в конкурсному відборі на посаду судді Конституційного Суду.

За результатами вивчення документів та відомостей, наданих кандидатами, та співбесіди з ними конкурсна комісія, Комітет, Рада суддів України ухвалює рекомендацію щодо кожного кандидата на посаду судді Конституційного Суду.

Конкурсна комісія, Рада суддів України складають списки кандидатів, рекомендованих на посаду судді Конституційного Суду, на підставі яких суб'єкти призначення приймають відповідні рішення. Такі списки мають містити кількість кандидатур, яка щонайменше втричі перевищує кількість вакансій. Загальний строк проведення конкурсу для відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду становить два місяці.

За результатами конкурсного відбору Президент України видає указ про призначення на посаду судді Конституційного Суду. Президент України призначає особу на посаду судді Конституційного Суду не пізніше трьох місяців із дня припинення повноважень або звільнення з посади судді Конституційного Суду, якого призначив Президент України.

Порядок призначення судді Конституційного Суду Верховною Радою України встановлюється Регламентом Верховної Ради України.

Порядок призначення судді Конституційного Суду з'їздом суддів України полягає в тому, що за результатами конкурсного відбору З'їзд відкритим голосуванням більшістю голосів присутніх делегатів З'їзду включає кандидатури на посаду судді Конституційного Суду до бюлетеня для таємного голосування. Призначеним на посаду судді Конституційного Суду вважається той кандидат, який у результаті таємного голосування одержав більшість голосів від числа обраних делегатів З'їзду. Якщо за результатами голосування суддя Конституційного Суду не призначений, проводиться повторне голосування щодо двох кандидатів, які набрали більшу кількість голосів порівняно з іншими кандидатами.

З'їзд призначає особу на посаду судді Конституційного Суду не пізніше трьох місяців із дня припинення повноважень або звільнення з посади судді Конституційного Суду, якого призначив З'їзд. Порядок скликання та порядок проведення з'їзду суддів України визначаються Законом України "Про судоустрій і статус суддів".

Суддя Конституційного Суду призначається на дев'ять років без права бути призначеним повторно. Суддя Конституційного Суду набуває повноважень з дня складення ним на спеціальному пленарному засіданні Суду присяги. [23]

Повноваження судді Конституційного Суду припиняються у разі:

- 1) закінчення строку його повноважень;
- 2) досягнення ним сімдесяти років;
- 3) припинення громадянства України або набуття ним громадянства іншої держави, що встановлено в порядку, визначеному законом;
- 4) набрання законної сили рішенням суду про визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим, визнання недієздатним або обмежено дієздатним;
- 5) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього за вчинення ним злочину;
- 6) смерті.

Підставами для звільнення судді Конституційного Суду з посади є:

1) неспроможність виконувати свої повноваження за станом здоров'я, що підтверджується медичним висновком, який надає медична комісія, створена центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, за зверненням Голови Суду, а в разі його відсутності - заступника Голови Суду, а в разі відсутності обох - Судді, який виконує обов'язки Голови Суду;

2) порушення ним вимог щодо несумісності. Питання порушення Суддею вимог щодо несумісності розглядається на спеціальному пленарному засіданні Суду за наявності висновку постійної комісії з питань регламенту та етики Суду. У разі підтвердження наявності обставин, що свідчать про порушення Суддею вимог щодо несумісності, Суддю попереджають про необхідність усунення таких обставин упродовж строку, встановленого Судом. Якщо Суддя не усунув обставин, що свідчать про порушення вимог несумісності, упродовж строку, встановленого Судом, Суд ухвалює рішення про його звільнення;

3) вчинення ним істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування своїми обов'язками, що є несумісним зі статусом судді Конституційного Суду або виявило його невідповідність займаній посаді. Питання про звільнення Судді з посади за такою підставою Суд розглядає на спеціальному пленарному засіданні за наявності висновку постійної комісії з питань регламенту та етики Суду;

4) подання ним заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням. Суддя Конституційного Суду може подати заяву про відставку за наявності стажу на посаді судді Конституційного Суду щонайменше чотири роки, заяву про відставку за станом здоров'я безвідносно до стажу на посаді, а також заяву про звільнення з посади за власним бажанням безвідносно до мотивів. У разі подання суддею Конституційного Суду заяви про відставку або про звільнення за власним бажанням він продовжує

здійснювати свої повноваження до ухвалення на спеціальному пленарному засіданні Суду відповідного рішення щодо його звільнення.

Рішення про звільнення з посади судді Конституційного Суду Суд ухвалює щонайменше двома третинами від його конституційного складу.

2.2. Організація діяльності Конституційного Суду України

В літературі виділяють дві складових організації Конституційного Суду:

- 1) організаційно-правові форми діяльності Суду і
- 2) судову адміністрацію, представлену Головою Конституційного Суду, його заступниками, а також апаратом Суду [39, с. 129].

Організаційно-правові форми діяльності Конституційного Суду є похідними від його структури. Існує три основні *моделі структури* конституційних судів:

- 1) конституційний суд розглядає усі справи у повному складі як єдина колегія (Австрія, Болгарія, Італія);

- 2) конституційний суд складається з спеціальних структурних підрозділів (палат, секцій, сенатів, колегій тощо) і розглядає справи, віднесені до його компетенції, як у повному складі, так і у складі і згаданих структурних утворень (Іспанія, Польща, Російська Федерація, Угорщина, ФРН). При цьому діє правило про *єдність правової позиції* конституційного суду, що передбачає неможливість існування одночасно двох чи кількох рішень (суду у повному складі чи його підрозділів), які суперечать один одному.

- 3) змішана модель – колегії створюються, але лише як допоміжні органи. Повноваження щодо розгляду і вирішення справ, віднесених до компетенції конституційного суду, останній здійснює у повному складі. [76, с. 59]

В Україні в новому законі закріплений другий спосіб організації діяльності органу конституційної юрисдикції, хоча до 2017 року в нас діяла змішана модель, при якій усі віднесені до його компетенції справи Конституцій-

ний Суд вирішував в повному складі, а колегії суддів створювалися лише для розгляду питань щодо відкриття провадження у справах за конституційними поданнями та зверненнями.

Відповідно до статті 32 Закону, організаційну структуру Суду утворюють:

- Велика палата,
- два сенати та
- шість колегій.

Усі вони мають статус органів Суду.

Велика палата діє у складі всіх суддів Конституційного Суду.

Велика палата розглядає питання щодо:

- 1) відповідності Конституції України (конституційності) законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;
- 2) офіційного тлумачення Конституції України;
- 3) відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість;
- 4) відповідності Конституції України (конституційності) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою;
- 5) додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту в межах, встановлених статтями 111 і 151 Конституції України;
- 6) відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України;
- 7) порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України;

8) відповідності нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим Конституції України та законам України;

9) відповідності Конституції України (конституційності) законів України (їх окремих положень) за конституційними скаргами у разі відмови Сенату від розгляду справи на розсуд Великої палати у випадках, визначених цим Законом.

До повноважень Великої палати також належить вирішення процедурних питань, що виникають під час конституційного провадження.

Сенат діє у складі дев'яти суддів Конституційного Суду. Сенат розглядає питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) законів України (їх окремих положень) за конституційними скаргами.

Склад сенатів формується на спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду шляхом жеребкування. Стосовно Голови Конституційного Суду та заступника Голови Конституційного Суду жеребкування не проводиться. Персональний склад сенатів затверджується постановою Конституційного Суду.

Сенат розглядає справи за участю щонайменше шести суддів Конституційного Суду. На засіданнях сенатів головує відповідно Голова Конституційного Суду та заступник Голови Конституційного Суду, а у разі їх відсутності - старший за віком Суддя, що входить до складу відповідного Сенату.

Колегія діє у складі трьох суддів Конституційного Суду. До повноважень Колегії належить вирішення питань щодо відкриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням, конституційним зверненням, конституційною скаргою

Суд на спеціальному пленарному засіданні шляхом жеребкування утворює в межах сенатів колегії в порядку, встановленому Регламентом.

Один і той самий Суддя не може входити на постійній основі до складу кількох колегій.

Суд затверджує персональний склад Колегії постановою.

Колегія більшістю голосів від її складу постановляє ухвалу про відкриття конституційного провадження у справі або про відмову у відкритті конституційного провадження у справі.

Якщо Колегія постановила ухвалу про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням або за конституційним зверненням, секретар Колегії вносить пропозицію Голові Суду скликати засідання Великої палати для розгляду питань, пов'язаних із конституційним провадженням. Якщо Колегія постановила ухвалу про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням або за конституційним зверненням, секретар Колегії передає конституційне подання або конституційне звернення на розгляд Великої палати для вирішення питання щодо відкриття конституційного провадження у справі.

Якщо Колегія постановила ухвалу про відкриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою, секретар Колегії вносить пропозицію головуючому відповідного Сенату скликати його засідання для розгляду питань, пов'язаних із конституційним провадженням. Якщо Колегія не одностайно постановила ухвалу про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою, секретар Колегії передає конституційну скаргу на розгляд Сенату для вирішення питання про відкриття конституційного провадження у справі. Одностайно постановлена ухвала Колегії про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою є остаточною.

Для вирішення питань, пов'язаних з організаційною діяльністю Суду, скликаються *спеціальні пленарні засідання Суду та засідання Суду*.

Виключно на спеціальних пленарних засіданнях Суду здійснюється:

- 1) обрання Голови Суду, заступника Голови Суду;
- 2) складання новопризначеними Суддями присяги;
- 3) ухвалення рішення про надання згоди на затримання або утримування під вартою чи арештом Судді;

- 4) винесення попередження Судді про необхідність усунення обставин, що свідчать про порушення ним вимог щодо несумісності;
- 5) ухвалення рішення про звільнення Судді з посади відповідно;
- 6) ухвалення Регламенту;
- 7) затвердження персонального складу сенатів;
- 8) утворення колегій, затвердження їх персональних складів. [23]

Спеціальне пленарне засідання є повноважним, якщо на ньому присутні щонайменше 12 суддів Конституційного Суду, які набули повноважень відповідно до цього Закону. Така вимога не поширюється на спеціальне пленарне засідання, на якому новопризначені судді Конституційного Суду складають присягу.

На засіданнях Суд вирішує організаційні, фінансові, кадрові та інші питання внутрішньої діяльності Суду, не пов'язані з конституційним провадженням. Засідання Суду є повноважним, якщо на ньому присутні щонайменше 10 суддів Конституційного Суду.

Рішення спеціального пленарного засідання, засідання ухвалює більшість суддів Конституційного Суду, які беруть у ньому участь, крім випадків, визначених цим Законом, у формі постанови. Порядок проведення засідань та спеціальних пленарних засідань Суду встановлюється Регламентом.

Допоміжними органами Суду з питань організації його внутрішньої діяльності є *постійні комісії*. Суд на засіданні створює з числа суддів Конституційного Суду постійні комісії та затверджує положення про них. Голову постійної комісії обирає комісія зі свого складу.

Сьогодні у Конституційному Суді України утворено такі постійні комісії:

- 1) Комісія з питань регламенту та етики;
- 2) Комісія з питань бюджету та кадрів;
- 3) Комісія з питань наукового та інформаційного забезпечення;
- 4) Комісія з міжнародних зв'язків.

У разі необхідності може бути утворено інші постійні комісії, ліквідовано або реорганізовано раніше створені, змінено їх кількісний та персональний склад.

Кількісний склад постійних комісій визначається Конституційним Судом України. Кандидатури для обрання до складу постійних комісій Конституційного Суду України висуваються суддями Конституційного Суду України з урахуванням побажань суддів. Спірні питання членства в постійних комісіях вирішуються Конституційним Судом України.

Організаційне, аналітичне, юридичне, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення діяльності Суду здійснює Секретаріат Суду.

Висновки до розділу II

Таким чином, Конституційний Суд України складається з вісімнадцяти суддів Конституційного Суду України. Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають по шість суддів Конституційного Суду України.

Організація Конституційного Суду реалізується в організаційно-правових формах діяльності Суду. Організаційну структуру Суду утворюють: Велика палата, два сенати та шість колегій. Усі вони мають статус органів Суду і реалізують повноваження, визначені законом.

Організація Конституційного Суду реалізується також через судову адміністрацію, представлену Головою Конституційного Суду, його заступниками, а також апаратом Суду.

Організаційно-правові форми діяльності Конституційного Суду є похідними від його структури. В світі існує три основні моделі структури конституційних судів: 1) конституційний суд розглядає усі справи у повному складі як єдина колегія; 2) конституційний суд складається з спеціальних структурних підрозділів (палат, секцій, сенатів, колегій тощо) і розглядає справи, віднесені до його компетенції, як у повному складі, так і у складі і згаданих структурних утворень; 3) змішана модель – колегії створюються,

але лише як допоміжні органи, а повноваження щодо розгляду і вирішення справ, віднесених до компетенції конституційного суду, останній здійснює у повному складі.

В Україні в новому законі закріплений другий спосіб організації діяльності органу конституційної юрисдикції, хоча до 2017 року в нас діяла змішана модель, при якій усі віднесені до його компетенції справи Конституційний Суд вирішував в повному складі, а колегії суддів створювалися лише для розгляду питань щодо відкриття провадження у справах за конституційними поданнями та зверненнями.

РОЗДІЛ III

СУДОВИЙ КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС

3.1. Поняття, особливості та принципи конституційного судочинства

Діяльність Конституційного Суду щодо розгляду і вирішення віднесених до його компетенції справ являє собою судовий конституційний процес. Йому притаманні загальні риси будь якого судового процесу, проте з врахуванням конституційно-правової специфіки, яка полягає в наступному.

- окреме правове регулювання;
- предмет розгляду – його складають справи, віднесені до виключної компетенції Конституційного Суду України. При цьому Конституційний Суд не встановлює фактичні обставини справи, а вирішує виключно питання права відповідно до принципів і норм Конституції України;
- мета провадження – забезпечення верховенства і прямої дії Конституції України на всій території держави;
- склад Суду;
- коло суб'єктів звернення до Конституційного Суду України;
- коло учасників провадження;
- організаційно-правові форми конституційного провадження;
- процедура розгляду справ;
- порядок прийняття і природа актів Конституційного Суду України;
- механізм реалізації прийнятих актів та ін.

Розгляд і вирішення справ у Конституційному Суді України здійснюється у визначеній законодавством процесуальній формі, яка передбачає наявність спеціальної процедури розгляду відповідних справ. Саме за цією процедурою орган конституційної юстиції реалізує функції спеціалізованого конституційного контролю і офіційного тлумачення Кон-

ституції. Необхідність і зміст такої процедури впливає з правової природи Конституційного Суду як органу конституційного контролю і органу юстиції. Зважаючи на належність Конституційного Суду до судових органів провадження в Конституційному Суді України розглядається як вид судового провадження і називається конституційним провадженням.

Конституційне провадження – це сукупність процесуальних дій щодо розгляду і вирішення справ у Конституційному Суді України. Процедuru вирішення Конституційним Судом справ, віднесених до його компетенції ще називають конституційним судочинством. Поняття “конституційне провадження” і “конституційне судочинство” є тотожними за своїм значенням, хоча в принципі, провадженням називають особливу процедуру розгляду певних справ у межах певного виду судочинства. В цьому разі конституційне судочинство розглядають як діяльність органу конституційної юрисдикції у межах його повноважень, що складається з визначених Законом стадій і спрямована на здійснення контролю за відповідністю законів та інших правових актів Конституції України, а також на офіційне тлумачення Конституції та законів України [32, с. 68].

Процедура розгляду справ Конституційним Судом України визначена Законом “Про Конституційний Суд України”, а саме розділом II “Конституційне провадження”, а також Регламентом Конституційного Суду України. Також обговорюється пропозиція щодо прийняття окремого закону про конституційне провадження.

Діяльність Конституційного Суду України має певні межі, у чому також проявляється особливість конституційного судочинства:

– Конституційний Суд України не може розглядати справу за власної ініціативи;

– до повноважень Конституційного Суду України не належать питання щодо законності актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, а також інші питання, віднесені до компетенції судів загальної юрисдикції;

– Конституційний Суд України може припинити провадження у справі за конституційним поданням, конституційним зверненням у випадку його відкликання за письмовою заявою суб'єкта, який направив подання чи звернення;

– Конституційний Суд України може відмовити у відкритті провадження у справі за наявності таких підстав: 1) відсутність встановленого Конституцією України, Законом України «Про Конституційний Суд України» права на конституційне подання, конституційне звернення; 2) невідповідність конституційного подання, конституційного звернення вимогам, передбаченим Конституцією України, Законом України «Про Конституційний Суд України»; 3) непідвідомчість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному поданні, конституційному зверненні;

– якщо учасник конституційного провадження не з'явився без поважних причин, Конституційний Суд України приймає рішення за його відсутності;

– рішення і висновки Конституційного Суду України разом з окремою думкою суддів Конституційного Суду України публікуються у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України;

– Конституційний Суд України може вказати на преюдиціальність свого рішення при розгляді судами загальної юрисдикції позовів у зв'язку з правовідносинами, що виникли внаслідок дії неконституційного;

– Конституційний Суд України не може переглядати свої рішення. Він відкриває нове провадження у справі при виявленні нових обставин у справі, які не були предметом його розгляду, але які існували на час розгляду і прийняття рішення або надання висновку у справі [50, с. 16-17].

Принципи конституційного судочинства — це закріплені у конституційному законодавстві керівні, засадничі ідеї, що виражають демократичну сутність конституційного судочинства, зумовлюють побудову його стадій та інститутів.

Стаття 4 Закону «Про КСУ» відносить до принципів конституційного

судочинства верховенство права, незалежність, колегіальність, рівноправність суддів, гласність, повний і всебічний розгляд справ та обґрунтованість прийнятих ним рішень. Зупинимося на них докладніше.

Верховенство права. Цей принцип є ефективним правовим засобом, що дозволяє вирішувати складні конституційні колізії з позиції вищих правових цінностей, а саме: свободи, рівності й справедливості. Як зазначив КСУ в п. 4.1 мотивувальної частини свого Рішення від 02.11.2004р. (у справі про призначення судом більш м'якого покарання), «верховенство права — це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства».

Отже, верховенство права не є тотожним законності. Це означає, що, керуючись принципом верховенства права, КСУ при вирішенні питання щодо конституційності того чи іншого акта враховує не лише формальні критерії (чи був прийнятий цей акт компетентним органом, чи була порушена встановлена Конституцією процедура його розгляду, ухвалення або набрання ним чинності, чи містить він усі необхідні реквізити і т. ін.), а ще й змістовну характеристику такого акта, тобто його відповідність ідеям справедливості, гуманізму, рівноправності, що значною мірою дістали відображення в Конституції України. У процесуальному аспекті використання цього принципу означає, поміж іншого, орієнтацію КСУ на міжнародні стандарти у галузі прав людини, врахування практики Європейського суду з прав людини.

У верховенстві права, таким чином, можна виокремити два аспекти: *формальний і змістовний*, маючи при цьому на увазі, що закон є лише формою права, що право не тотожне закону. Сам закон, як, до речі, і законода-

вещь, повинен бути пов'язаним Конституцією і принципами права, що впливають із сутності й мети правового регулювання у демократичній правовій державі.

Незалежність КСУ та його суддів. Як відомо, незалежність є однією з основних засад діяльності судової влади в Україні. Згідно зі ст. 149 Конституції України на суддів КСУ поширюються гарантії незалежності та недоторканності, підстави щодо звільнення з посади, передбачені ст. 126 Конституції, та вимоги щодо несумісності, визначені в ч. 2 ст. 127 Конституції України. Також відповідні положення містяться у статтях 27-29 Закону.

У науковій літературі суддівська незалежність розглядається у двох аспектах: зовнішня і внутрішня незалежність.

Зовнішня (об'єктивна) незалежність суддів КСУ знаходить свій вияв у таких положеннях:

1) незалежність і недоторканність суддів КСУ гарантуються Конституцією і законами України (ч. 1 ст. 126 Конституції України, ст. 27 Закону). Даючи офіційне тлумачення ст. 126 Конституції, КСУ у своєму Рішенні від 01.12.2004 р. у справі про незалежність суддів як складову їхнього статусу зазначив, що незалежність суддів забезпечується особливим порядком їх призначення на посаду та звільнення з посади; заборонаю будь-якого впливу на суддів; захистом професійних інтересів; забезпеченням державою особистої безпеки суддів та їхніх сімей; гарантуванням фінансування та належних умов для функціонування судів і діяльності суддів, їх прав і соціального захисту; притягненням до юридичної відповідальності винних осіб за неповагу до суддів і суду; суддівським самоврядуванням. З огляду на те, що ст. 149 Конституції поширила дію ст. 126 Конституції на суддів КСУ, ці гарантії суддівської незалежності поширюються й на них. У зазначеному Рішенні КСУ підкреслюється, що недоторканність не є особистим привілеєм, а має публічно-правове призначення — забезпечити здійснення правосуддя неупередженим, безстороннім і справедливим судом;

2) суддя КСУ не може бути затриманий чи заарештований без згоди

Верховної Ради України до винесення обвинувального вироку судом (ч. 3 ст. 126 Конституції України, ч. 2 ст. 28 Закону);

3) вплив на суддів у будь-який спосіб заборонений (ч. 2 ст. 126 Конституції України). Як розтлумачив КСУ у Рішенні від 01.12.2004 р., це положення слід розуміти як заборону щодо суддів будь-яких дій незалежно від форми їх прояву з боку державних органів, установ та організацій, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, фізичних та юридичних осіб з метою перешкодити виконанню суддями професійних обов'язків або схилити їх до винесення неправосудного рішення тощо. На жаль, щодо суддів КСУ цей принцип іноді порушується. Так, у своїй офіційній заяві, поширеній 10.05.2007 р., КСУ зазначив, що «багатоденні мітинги, демонстрації, пікети біля стін Суду, загроза застосування насилля до суддів та їхніх родин, незаконний збір і поширення інформації, що стосується їх особистого життя, професійної діяльності, спроби дискредитації та інший негативний вплив на КСУ вкрай ускладнили здійснення ним своїх повноважень».

Незалежність судді КСУ означає неприпустимість будь-якого впливу на нього не лише ззовні, а ще й зі складу КСУ — з боку його Голови та інших суддів. Саме тому в ч. 3 ст. 28 Закону встановлено, що судді КСУ не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлення у КСУ та в його колегіях, за винятком відповідальності за образу чи наклеп, при розгляді справ, прийнятті рішень та дачі висновків КСУ;

4) фінансування КСУ передбачається в Державному бюджеті України окремим рядком (ч. 1 ст. 31 Закону). Судді КСУ одержують заробітну плату та користуються іншими видами матеріального забезпечення, встановленими Законом про статус суддів ст. 29 Закону. У разі коли повноваження судді КСУ були припинені у зв'язку із закінченням строку повноважень або неможливістю виконувати свої повноваження за станом здоров'я, за ним зберігається до виходу на пенсію за віком 80 % грошового утримання та інші види матеріального забезпечення, якими користуються судді КСУ.

Питання побутового і соціального обслуговування суддів КСУ регулюються Постановою КМУ від 08.11.1996 р. «Про забезпечення діяльності КСУ».

Внутрішня суддівська незалежність означає, що Суддя КСУ має висловлювати лише свою думку, а його позиція повинна бути суто правовою. Він має керуватися лише власною правосвідомістю і бути вільним від будь-яких політичних уподобань під час розгляду справи. Одним із проявів внутрішньої суддівської незалежності є право судді КСУ на окрему думку, передбачене ст. 64 Закону. Окрема думка може розглядатись як протиположна суддівського конформізму, як важлива психологічна гарантія, що дозволяє «відчувати особисту свободу і незалежність, цінність власного рішення і відповідальність за свій вибір».

Колегіальність. Конституційне судочинство не передбачає одноособового розгляду справи. Тому особливого значення у цій сфері правосуддя набувають *правила кворуму*. Зокрема, питання про відкриття провадження у справі за конституційними поданнями (зверненнями) розглядається колегіями суддів КСУ у складі не менш як 4 суддів (ч. 1 § 20 Регламенту), а в разі їх відмови у відкритті провадження — на засіданні КСУ за обов'язкової участі не менш як 11 суддів (ч. 5 ст. 50 Закону). Справи, в яких відкрито конституційне провадження, розглядаються на пленарному засіданні КСУ за участю не менше 12 суддів (ч. 3 ст. 51 Закону). Рішення приймаються в Колегії суддів і на засіданні КСУ більшістю голосів від кількості присутніх (ч. 2 § 21 Регламенту і ч. 6 ст. 50 Закону), а на пленарному засіданні Суду — не менш ніж 10-ма суддями (ч. 4 ст. 51 Закону). Причому, як зазначається в ч. 2 § 28 Регламенту, рішення приймаються, висновки даються тільки тими суддями, які брали участь у розгляді матеріалів справи, справи на засіданні, пленарному засіданні КСУ.

Принцип колегіальності сприяє подоланню полярних точок зору під час розгляду справи та покликаний унеможливити ухвалення помилкового рішення. Колегіально на засіданні колегії суддів затверджується кандидатура

судді-доповідача (ч. 2 § 12 Регламенту), на засіданні КСУ приймається рішення про заміну судді-доповідача (ч. 2 § 14 Регламенту), призначаються експертизи у справі (ч. 1 § 15 Регламенту) та ін.

Рівноправність суддів закріплено у ст. 4 Закону та § 29 Регламенту. Згідно з цим принципом:

1) усі судді КСУ є рівноправними під час розгляду справ на засіданні колегії суддів, на засіданні, пленарному засіданні КСУ (ч. 1). При цьому не має значення, чи є який-небудь суддя Головою Суду, його заступником, секретарем колегії або суддею-доповідачем у справі, чи має він владні повноваження у самому Суді, яким органом державної влади його було призначено. Законом встановлено однакові права для кожного судді КСУ (ст. 19), а Голова КСУ та його заступники мають виключно адміністративні повноваження (статті 21, 22);

2) головуєчий на засіданні колегії суддів, на засіданні, пленарному засіданні КСУ не має права обмежувати суддів у можливості ставити запитання учасникам конституційного провадження, знімати поставлені суддями запитання, коментувати висловлення та запитання суддів, учасників засідання (ч. 2);

3) судді КСУ під час засідань повинні утримуватися від коментарів та реплік, від втручання в дії головуєчого (ч. 3).

Певним проявом принципу рівноправності можна вважати положення ч. 3 § 12 Регламенту про те, що розподіл конституційних подань (звернень) між суддями проводиться рівномірно, з урахуванням їх спеціалізації.

Гласність у конституційному судочинстві набуває особливого значення, оскільки лише під час відкритих судових засідань реалізується соціальний контроль за діяльністю КСУ. І це єдина форма такого контролю, оскільки рішення КСУ є остаточним, обов'язковим і не підлягає оскарженню (ст. 63 Закону). Принцип гласності є суттєвою гарантією неупередженості судового процесу, прозорості конституційного правосуддя в цілому.

У Законі йдеться передусім про таку форму, як гласність самих рішень

Суду. Так, згідно зі ст. 67 рішення і висновки КСУ офіційно оприлюднюються наступного робочого дня після їх підписання. Рішення і висновки КСУ разом з окремою думкою суддів КСУ публікуються у журналі «Вісник КСУ» та інших офіційних виданнях.

Зміст названого принципу полягає також у гласності самого розгляду справ у Суді, можливості для всіх бажаючих потрапити до кола присутніх. Ця можливість урегульована в ч. 4 § 30 Регламенту, згідно з якою розгляд справ на пленарному засіданні КСУ, незалежно від форми слухання, проводиться відкрито. Якщо розгляд справи на відкритому пленарному засіданні КСУ може призвести до розголошення державної або іншої таємниці, що охороняється законом, справа за ухвалою КСУ розглядається на закритому засіданні.

Відповідно до § 41 Регламенту особи, які бажають бути присутніми на пленарному засіданні КСУ, допускаються до Залу засідань до початку розгляду справи і під час перерви за наявності вільних місць. У свою чергу, представники ЗМІ, акредитовані при КСУ, проходять до Залу засідань на відведені для них місця за акредитаційними посвідченнями, інші журналісти — за списком, поданим Прес-службою КСУ.

Повний і всебічний розгляд справ у конституційному судочинстві забезпечується такими заходами:

1) судді КСУ мають право витребувати від вищих органів державної влади, органів влади АРК, органів місцевого самоврядування, посадових осіб, підприємств, установ, організацій усіх форм власності, політичних партій та інших об'єднань громадян, окремих громадян необхідні документи, матеріали та іншу інформацію з питань, що готуються до розгляду в КСУ (ч. 2 ст. 19, ч. 1 ст. 54 Закону). Ухилення від дачі пояснень або відмова від надання документів, матеріалів, інформації тягне за собою відповідальність винних осіб згідно із законом (ч. 3 ст. 19 Закону);

2) для вивчення найбільш складних питань КСУ може утворювати на своїх пленарних засіданнях тимчасові комісії для додаткового дослідження

питань, пов'язаних із конституційним провадженням у справі, за участю фахівців у відповідних галузях права (ст. 34 Закону). Наприклад, така тимчасова комісія була створена у грудні 2001 р. під час розгляду справи про укази Президії Верховної Ради України щодо Компартії України, зареєстрованої 22 липня 1991 р.;

3) під час підготовки справи, у процесі провадження у справі КСУ може призначити експертизу, викликати посадових осіб, свідків, представників, самих експертів, громадян та інших суб'єктів права, участь яких може забезпечити об'єктивний і повний розгляд справи (ч. 2, ч. 3 ст. 54 Закону).

Обґрунтованість прийнятих рішень полягає в тому, що завдяки правовому, організаційному, фінансовому інструментарію, яким володіє КСУ, його рішення мають бути обґрунтованими, тобто такими, що відповідають усім переліченим вище принципам та ґрунтуються виключно на конституційно-правовій аргументації. Обґрунтоване рішення КСУ повинно враховувати ті позиції, матеріали, докази, що були оприлюднені під час судового розгляду. Закон вимагає, щоб кожне рішення (висновок) КСУ містило мотивувальну частину (п. 7 ст. 65, п. 6 ст. 66 Закону). У Регламенті зазначається, що рішення, висновки КСУ мають бути належно обґрунтовані (ч. 2 § 55) [32, с. 68].

3.2. Учасники та стадії конституційного провадження

Конституційне провадження передбачає діяльність фізичних та юридичних осіб, що беруть участь у розгляді справ у Суді. Наявність процесуальних прав, обов'язків та іноді й відповідальності і є ознакою, що характеризує правове становище учасників конституційного провадження.

У частині 1 ст. 70 Закону визначається, що учасниками конституційного провадження є суб'єкт права на конституційне подання, конституційне звернення, конституційну скаргу (уповноважена особа, що діє від його імені) та орган або посадова особа, які ухвалили акт, що є предметом розгляду в

Суді (далі - учасник конституційного провадження), а також залучені Судом до участі у розгляді справи органи та посадові особи, свідки, експерти, спеціалісти, перекладачі та інші особи, участь яких необхідна для забезпечення об'єктивного і повного розгляду справи (далі - залучений учасник конституційного провадження).

Регламент КСУ деталізує зазначене законодавче положення, оскільки вводить поняття «сторони». Так, згідно з ч. 1 § 32 Регламенту учасниками конституційного провадження є сторони конституційного провадження, а саме: а) суб'єкти права на конституційне подання (звернення), що звернулися до КСУ (адже ініціатори звернення завжди є сторонами); б) органи або посадові особи, якими були прийняті чи підписані правові акти, конституційність яких оспорується.

Таким чином, *серед учасників конституційного провадження виокремлюються дві важливі групи:*

- *сторони конституційного провадження та їхні представники, тобто ті учасники, що мають власний процесуальний інтерес;*
- *особи, залучені до розгляду справи – ними є інші учасники, діяльність яких повинна сприяти об'єктивному і повному розгляду справи.*

У Регламенті закріплено положення, згідно з яким всі учасники конституційного провадження, незважаючи на те, до якої з вищевказаних груп вони належать, мають рівні процесуальні права та обов'язки. Проте експерт може знайомитися з матеріалами справи лише з дозволу КСУ (ч. 4 § 45 Регламенту), а до сторін таке обмеження не застосовується. Сторони мають право на заключний виступ (§ 49 Регламенту) та й взагалі відкликати своє конституційне подання (звернення), чого, зрозуміло, експерт робити не може.

Сторонами в конституційному провадженні є:

- суб'єкти права на конституційне подання, конституційне звернення, які звернулися до Конституційного Суду України;

- органи або посадові особи, якими були прийняті чи підписані правові акти, конституційність яких оспорується.

Суб'єктами права на конституційне подання з питань прийняття рішень Конституційним Судом України у справах про конституційність та справах про офіційне тлумачення Конституції України є: Президент України, щонайменше сорок п'ять народних депутатів України, Верховний Суд, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Верховна Рада Автономної Республіки Крим.

Суб'єктами права на конституційне звернення є: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, щонайменше сорок п'ять народних депутатів України.

Суб'єктом права на конституційну скаргу є особа, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України (його окремі положення) суперечить Конституції України. До суб'єктів права на конституційну скаргу не належать юридичні особи публічного права.

Сторони. Згідно з ч. 2 § 34 Регламенту, сторони конституційного провадження мають право знайомитися з матеріалами справи, давати усні та письмові пояснення, викладати свої думки з питань, що розглядаються, ставити з дозволу головуючого запитання іншим учасникам конституційного провадження, заявляти клопотання, а також користуватися іншими правами, передбаченими Законом та Регламентом. Зокрема, після закінчення дослідження на пленарному засіданні КСУ матеріалів справи сторонам надається право для заключного виступу (ч. 1 § 49 Регламенту).

Представники. З огляду на те, що окремо процесуальні права представників у конституційному судочинстві не врегульовано, за загальним правилом діє положення ч. 1 § 34 Регламенту. Але згідно з п. 2 ч. 2 ст. 39 Закону у конституційному поданні слід зазначати відомості про представника за законом або уповноваженого за дорученням. Майже аналогічна норма міститься у п. 2 ч. 2 ст. 42 Закону, відповідно до якої, у конституційному зверненні зазначаються відомості про представника особи за законом або уповноваже-

ного за дорученням. Важливо також, що відсутність відомостей про наявність у особи, яка підписала конституційне подання, повноважень представника за законом або уповноваженого за дорученням розглядається КСУ як підстава для відмови у відкритті конституційного провадження. Особа ж, яка подала конституційне звернення, може представляти свої інтереси самостійно, без представника або уповноваженого. Таким чином, Закон передбачає два види представництва — за законом або за дорученням.

Представниками можуть залучатися народні депутати України, представники органів державної влади та місцевого самоврядування. Втім протягом останніх років у КСУ склалася практика, згідно з якою інтереси вищих органів державної влади України захищають їх Постійні представники. Оскільки статус представників у конституційному судочинстві являє собою певну прогалину, повноваження Постійних представників визначені в окремих підзаконних актах. Зокрема, це Положення про Представника Президента України у КСУ, затверджене Указом Президента від 27.07.2007 р. та Положення про Постійного представника Верховної Ради України у КСУ, затверджене Постановою Верховної Ради від 20.05.1999 р. Постійний представник бере участь у веденні справи, наділений правом вчинення від імені органу, який представляє, всіх процесуальних дій.

Свідки. Згідно з ч. 3 § 34 і ч. 3 ст. 54 Закону свідки як особи, участь яких повинна сприяти об'єктивному і повному розгляду справи, зобов'язані з'являтися на пленарні засідання КСУ, давати правдиві пояснення, надавати документи, матеріали та інші відомості необхідні для всебічного розгляду справи. Відмова ж від їх надання або умисне приховування тягне за собою юридичну відповідальність.

Експерти. У конституційному судочинстві проведення експертизи передбачено як на стадії відкриття конституційного провадження (§ 15, 16, 17), так і під час розгляду справи на пленарному засіданні КСУ (§ 45 Регламенту). Для з'ясування обставин, які мають значення для справи і потребують спеціальних знань, колегія суддів, КСУ призначають експертизу, про що ви-

носиться ухвала. В ухвалі визначається коло питань, з яких експертиза повинна дати висновок. Також в ухвалі зазначаються суть питання, з якого виноситься ухвала, мотиви призначення експертизи, експерт, якому доручається проведення експертизи. Згідно з § 16 Регламенту експерти мають право з дозволу колегії суддів, КСУ знайомитися з матеріалами справи і за необхідності брати участь у їх розгляді.

За необхідності суддя-доповідач, колегія суддів чи КСУ мають право залучати до підготовки та розгляду матеріалів справи спеціаліста, (спеціалістів), не зацікавлених у результатах розгляду справи (§ 18 Регламенту).

У § 15 і 45 Регламенту чітко закріплюється загальна вимога для експертів у всіх видах конституційного судочинства — наявність спеціальних знань для з'ясування питань, які мають значення для справи. Але експертиза у КСУ має характер наукового дослідження. Адже складність виникаючих правових питань, їх дискусійність в юридичній науці, потреба іноді у новаторському підході до правових проблем зумовлюють необхідність у призначенні експертизи.

Перекладач. Згідно з ч. 2 ст. 56 Закону та § 33 Регламенту учасники конституційного провадження, які не володіють державною мовою, мають право користуватися послугами перекладача і заявити про це клопотання, але питання про його участь вирішується до початку розгляду справи на засіданні КСУ. Останню вимогу не можна ігнорувати [32, с. 80].

Розгляд і вирішення справ у Конституційному Суді України здійснюється у визначеній законодавством процесуальній формі, яка передбачає наявність спеціальної процедури розгляду відповідних справ. Саме за цією процедурою орган конституційної юстиції реалізує функції спеціалізованого конституційного контролю і офіційного тлумачення Конституції. Необхідність і зміст такої процедури впливає з правової природи Конституційного Суду як органу конституційного контролю і органу юстиції.

Процедура розгляду справ Конституційним Судом України визначена Законом “Про Конституційний Суд України”, а саме розділом II “Консти-

туційне провадження”, а також Регламентом Конституційного Суду України і передбачає відповідні стадії провадження.

Стадія конституційного провадження – це відносно замкнений і обмежений часовими рамками комплекс дій учасників конституційного провадження, спрямованих на вирішення конкретної правової ситуації.

Для кожної стадії специфічними є завдання, коло суб’єктів, процесуальна форма, підсумковий документ, який завершує кожну стадію. У конституційному судочинстві виокремлюють такі стадії:

1. Звернення до КСУ — початкова стадія конституційного провадження, під час якої уповноважені законом суб’єкти звертаються до КСУ з конституційним поданням або зверненням.

2. Попередня перевірка конституційних подань (звернень). На цій стадії зазначені документи реєструються, перевіряються відповідним підрозділом Секретаріату КСУ на відповідність вимогам статей 13, 14, 38, 39, 40, 41, 42, 43 Закону та передаються до Управління правової експертизи, а вже потім до Голови КСУ, який, у свою чергу, направляє у відповідну колегію суддів КСУ.

3. Відкриття конституційного провадження. Під час цієї стадії здійснюється вивчення відповідного подання (звернення) суддею-доповідачем, і вирішення питання щодо відкриття провадження (колегією суддів) або відмови у відкритті (колегією суддів із подальшим направленням матеріалів справи для їх розгляду на засіданні КСУ).

4. Підготовка питань до розгляду на пленарних засіданнях КСУ. Після того як колегія суддів прийняла ухвалу про відкриття провадження у справі, відповідні матеріали оформлюються як судова справа і передаються Голові КСУ для внесення справи на розгляд пленарного засідання КСУ. На цій стадії визначаються строки та склад учасників конституційного провадження, вирішується питання щодо залучення перекладача.

5. Розгляд справ на пленарному засіданні КСУ. На цій стадії заслуховуються виступ судді-доповідача, пояснення учасників консти-

туційного провадження, показання свідків, висновки експерта, заключні виступи сторін.

6. Прийняття рішень і дача висновків КСУ. Під час цієї стадії рішення у справі приймається, висновок дається КСУ на закритій частині пленарного засідання КСУ за участю суддів, які брали участь у розгляді справи.

7. Офіційне оприлюднення. Рішення і висновки КСУ підписуються не пізніше семи днів після прийняття рішення, дачі висновку. Рішення і висновки КСУ офіційно оприлюднюються наступного робочого дня після їх підписання.

8. Виконання рішень і висновків КСУ. Під час цієї стадії відбувається безпосередня реалізація рішень КСУ відповідними владними структурами. Також КСУ, у разі необхідності, може визначити порядок і строки виконання своїх рішень, а також покласти на відповідні державні органи обов'язки щодо забезпечення виконання рішення, додержання висновку. Важливо, що рішення та висновки КСУ не потребують санкціонування з боку будь-яких владних установ. Не існує механізму примусового виконання рішень та висновків Конституційного Суду України, у тому числі це означає відсутність відповідних повноважень у державної виконавчої служби [32, с. 80].

3.3. Акти конституційного судочинства

Акти органів конституційної юстиції посідають особливе місце в системі права кожної держави, оскільки діяльність цих органів має великий вплив на соціальні явища і процеси.

Дослідження правової природи та сутності актів конституційного судочинства доцільно здійснювати насамперед з визначення поняття, ознак і видів актів Конституційного Суду України. В чинному законодавстві не визначено поняття таких актів. Проте це можна зробити проаналізувавши і узагальнивши положення відповідних правових норм.

Конституція України в статті 151-1 вказує на два основних види актів Конституційного Суду України як єдиного органу конституційної юрисдикції: рішення – їх Конституційний Суд України ухвалює з питань конституційності законів та інших правових актів та з питань офіційного тлумачення Конституції України; висновки – їх Конституційний Суд України надає в справах про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість, відповідність Конституції питань, що пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум а також щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту.

Що ж до Закону “Про Конституційний Суд України”, то він містить главу 13 “Акти Конституційного Суду”, в якій відповідно до її назви передбачаються основні види актів, які приймаються в конституційному судочинстві.

Відповідно до статті 83 Закону, Суд ухвалює рішення, надає висновки, постановляє ухвали, видає забезпечувальні накази. Акти з питань, не пов'язаних із конституційним провадженням, Суд ухвалює у формі постанови [23]

Таким чином, можна стверджувати, що актами Конституційного Суду України є рішення, висновки, ухвали, забезпечувальні накази і постанови. Загалом акти Конституційного Суду України є засобом юридичного оформлення результатів розгляду ним матеріальних, процесуальних чи організаційних питань.

Актам Конституційного Суду України притаманні певні особливості, які зумовлені насамперед природою органу конституційної юрисдикції. Особливості актів Конституційного Суду України полягають в тому, що вони:

- ✓ мають спеціальний предмет (об'єкт) – актами Конституційного Суду України вирішуються питання, віднесені до його виключної компетенції.

Жоден інший державний орган не уповноважений вирішувати питання, які є предметом діяльності Конституційного Суду України;

- ✓ приймаються в особливому процесуальному порядку;
- ✓ є загальнообов'язковими на всій території України;
- ✓ є остаточними і оскарженню не підлягають;
- ✓ є засобом гарантування верховенства Конституції України на всій території держави, забезпечення прямої дії її норм і формування єдиного конституційного праворозуміння.

Таким чином, акти Конституційного Суду України – це спеціальні правові акти, що приймаються Конституційним Судом в особливому процесуальному порядку з метою реалізації своїх повноважень як органу конституційної юрисдикції і є остаточними та загальнообов'язковими на всій території України. [76, с. 144].

Однією з проблем науки конституційного права є віднесення актів органу конституційної юстиції до джерел права. Зазначеному питанню приділяли увагу не тільки вчені – представники науки конституційного права, а й науковці – представники науки теорії права. З цього питання є декілька часом діаметрально протилежних точок зору: акти органу конституційної юрисдикції порівнюються з нормативно-правовими актами, конституційними судовими прецедентами, їх визначають як рішення, що носять преюдиційний характер.

Вирішуючи цю проблему слід пам'ятати, що правова природа актів органу конституційної юстиції нерозривно пов'язана з його місцем в механізмі держави, особливостями правового регулювання його статусу. Вирішення цієї проблеми в державах світу є різним, що пов'язано як з обранням тої чи іншої моделі судового конституційного контролю, так і з відповідними державно-правовими традиціями. Що стосується нашої держави, то питання про правову природу актів Конституційного Суду України складає одну з проблем сучасного конституційного права в першу чергу через відсутність чітких вказівок у чинному законодавстві. [76, с. 144]

Причиною існування протилежних наукових точок зору щодо належності чи неналежності актів органу конституційної юстиції до джерел права може бути особливість правової системи, належність до сім'ї якої віднесено ту чи іншу країну, а також тенденції побудови системи конституційного правосуддя.

Особливість певного типу (сім'ї) правової системи держави характеризується її ознаками. У країнах романо-германського типу правових систем ознаками, зокрема, називають: визнання нормативності права і нормативних тлумачень (роз'яснень) як умов його формування, домінування матеріального права над процесуальним. При цьому серед формальних джерел права вказують на верховенство закону (нормативно-правового акта). Україну відносять до східноєвропейської групи романо-германської сім'ї правових систем.

Переважаючою є наукова позиція про те, що акти Конституційного Суду України до джерел права не відносять. Справа в тому, що з позицій теорії права стосовно судового прецеденту (незалежно від того, чи це рішення загального суду чи органу конституційної юстиції) у країнах романо-германської правової сім'ї прецеденти не визнаються джерелом права, а існуюча судова практика має характер з'ясування та роз'яснення правових норм. Серед переліку джерел конституційного права України не зазначаються акти Конституційного Суду України. Узагальнено вказано про те, що у світі до джерел конституційного права відносять судові прецеденти. Російські вчені – представники науки конституційного права (О. І. Ковлер, В. Є. Чіркін, Ю. О. Юдін) – не вважають акти конституційного судочинства джерелом конституційного права. Акти органів конституційної юстиції називають такими, які мають прецедентний характер (зокрема, Б. С. Ебзеев, В. О. Туманов, С. Л. Зівс [80]).

Водночас серед теоретиків права існує думка щодо визнання судового прецеденту як джерела права в Україні, хоча зазначається про відсутність офіційного закріплення такого підходу. Виділяють такі особливості судової правотворчості Конституційного Суду України: 1) усі судові рішення є казуальними, але не всі – нормативними; 2) Конституційний Суд бере участь у

правотворчості завдяки своєму нормативному правозастосовному тлумаченню (конституційному прецеденту), яке є нормативним лише у випадках, визначених законом. Предмет тлумачення Конституційного Суду України О. Ф. Скакун відносить до самостійного джерела (форми) права [25, с. 450].

Наявність останньої точки зору зумовлена, вбачається, усвідомленням високого соціального значення наслідків прийняття актів органами судової влади, їх впливовістю на розвиток системи права в Україні. Щодо рішень і висновків Конституційного Суду України вказується про доцільність їх віднесення до джерел права, оскільки вони за змістом і процесуальною формою нормотворчості фактично мають таку саму юридичну силу, як Конституція і закони України.

Поряд із діаметрально протилежними науковими позиціями існує і компромісна точка зору щодо зайняття «належного» місця прецедентами судового тлумачення у системі права. Серед вчених – представників науки конституційного права до компромісної можна віднести позицію, згідно з якою зазначається, що з юридичного погляду Конституційний Суд України та суди загальної юрисдикції не мають права створювати нові конституційно-правові норми, але фактично вони це здійснюють.

Отже, аналіз існуючих наукових поглядів щодо різних аспектів сутності актів органу конституційної юстиції дає змоги виділити три напрями наукового пошуку:

- а) загальний (з позицій віднесення актів до джерел права чи джерел конституційного права);
- б) формально-юридичний (відповідність процесуальної форми і змісту актів);
- в) змістовний (визначення змісту актів).

Ці напрями можна назвати різними аспектами дослідження проблеми визначення змісту актів конституційного судочинства.

Акти конституційного судочинства містять у собі гарантію застосування Конституційним Судом норм конституційного права, що надає можли-

вість розмежувати акти, які надходять до Конституційного Суду, і акти, які використовуються Судом на стадіях судового конституційного провадження і закріплюють правила оформлення та руху справи конституційної юрисдикції.

Акти конституційного судочинства приймаються у процесі вирішення конкретної юридичної справи, предметом якої є правовий конфлікт. Серед актів доцільно виділити ті, які мають нормативне значення – акти тлумачення норм Конституції та законів України, оскільки вони використовуються у юридичній практиці кожен раз, коли виникають на те певні підстави. Виходячи з цього, прийоми і засоби юридичної техніки, які мають бути використані для актів тлумачення, мають різнитись від прийомів і засобів, що використовуються стосовно актів індивідуального характеру. Останніми можуть бути визначені акти, що закріплюють конкретні процесуальні дії у порядку судового конституційного провадження.

Таким чином, залежно від юридичних наслідків здійснення судового конституційного провадження акти конституційного судочинства можна розділити на дві групи:

- 1) правотлумачні акти;
- 2) акти застосування норм права.

Правотлумачні акти виділені у окрему групу, оскільки внаслідок їх прийняття офіційно роз'яснюються норми Конституції та законів України. Більша кількість актів конституційного судочинства – акти застосування норм права. Вони мають такі особливості:

- прийняття компетентним органом держави – Конституційним Судом України – у межах повноважень;
- державно-владний характер, оскільки обов'язкові для суб'єктів – учасників правовідносин;
- індивідуальний характер, оскільки стосуються конкретної справи;
- формальна визначеність, оскільки є документом;
- дія вичерпується одноразовою реалізацією;

– не поширюються на відносини, які виникають після прийняття.

Однак на відміну від особливостей актів застосування норм права акти конституційного судочинства не можуть бути оскаржені чи опротестовані, оскільки це не передбачено чинним законодавством. [80, с. 131]

Характеризуючи акти конституційного судочинства як форми процесуальної юрисдикції, слід обов'язково враховувати особливості конституційної процесуальної юрисдикції порівняно із іншими видами юридичного процесу:

– відправлення конституційного судочинства регулюється нормами конституційного процесуального права;

– прийняття рішень чи висновків Конституційним Судом не пов'язане із накладенням санкцій;

– здійснюється єдиним органом судової влади – Конституційним Судом України, повноваження якого встановлені Конституцією України, конституційним законом – Законом України «Про Конституційний Суд України»;

– відсутній порядок оскарження рішень чи висновків, прийнятих Конституційним Судом.

Зміст і характер судового конституційного процесу, визначений законодавством, проявляючись у процесуальній формі відправлення, відтворюється у структурі, порядку здійснення кожної стадії через прийняття процесуальних актів-документів.

Результат розгляду справи конституційної юрисдикції оформлюється правозастосовчим актом – переважно рішенням чи висновком, призначенням яких є оформлення результатів розгляду справи конституційної юрисдикції.

Можна виділити ще кілька груп актів конституційного судочинства. Зокрема, акти, функціональне призначення яких пов'язане із використанням у процесі перевірки законності й обґрунтованості вимог суб'єктів права на конституційне подання чи конституційне звернення. Їх можна виділити у групу процедурних актів. Наприклад, ухвала про призначення експертизи у справі, висновок експертизи тощо.

Слід відзначити наявність ще одного акту конституційного судочинства – окремої думки судді Конституційного Суду. Суддя Конституційного Суду України, який підписав рішення, висновок Конституційного Суду України, має право, незалежно від того, голосував він «за» чи «проти» прийняття рішення або давання висновку, викласти у письмовій формі свою окрему думку у справі у семиденний строк від дня голосування (параграф 56 Регламенту Конституційного Суду України). Викладення окремої думки судді Конституційного Суду не зумовлює юридичних наслідків. Так, статтею 69 Закону України «Про Конституційний Суд України» визначено обов'язковість виконання рішень і висновків Конституційного Суду.

Отже, форма акту конституційного судочинства і його зміст знаходяться у логічній і змістовній взаємозалежності, що відображає не тільки легітимність кожного, а й значення у механізмі правового регулювання конституційних процесуальних відносин. [80, с. 138]

При визначенні поняття процесуальних актів конституційного судочинства слід враховувати насамперед їх спільні загальні ознаки:

а) приймає єдиний орган конституційної юрисдикції – Конституційний Суд у зв'язку із реалізацією повноважень щодо здійснення конституційного судочинства;

б) призначенням є закріплення процесуальних дій Суду і учасників провадження на кожній його стадії.

На підставі відображення вказаних загальних ознак усіх процесуальних актів, а також їх внутрішніх особливостей, що проявляються у їх змісті та процесуальній формі, А. Портнов так визначає досліджуване поняття. Актом конституційного судочинства є офіційний документ, прийнятий Конституційним Судом України, яким закріплюються процесуальні дії Суду і учасників судового конституційного провадження на кожній його стадії, зафіксовані на матеріальному носіїві інформації, мають реквізити і викладені за допомогою прийомів і засобів юридичної техніки, виступають гарантом законності у державі й конституційного ладу. [80, с. 141]

Акти, які приймає Конституційний Суд України, доцільно систематизувати у три великі групи, залежно від форми діяльності Суду:

- 1) акти конституційного судочинства;
- 2) організаційні акти (внутрішні акти, прийняті на забезпечення діяльності Конституційного Суду України);
- 3) Регламент Конституційного Суду.

До групи актів конституційного судочинства віднесені численні акти, які приймає Конституційний Суд України у процесі здійснення судового конституційного провадження.

Організаційні акти лише побічно стосуються процесу відправлення конституційного судочинства, оскільки їх прийняття пов'язане із матеріально-технічними питаннями, фінансовим та організаційним забезпеченням діяльності Конституційного Суду України. Останнє, зокрема, стосується питань обрання Голови Конституційного Суду та відповідних організаційних процедур здійснення: затвердження форми бюлетеня для таємного голосування з приводу обрання Голови Конституційного Суду, протоколу, яким оформлюється затвердження на спеціальному пленарному засіданні список кандидатур на посаду Голови Конституційного Суду, протоколу таємного голосування на виборах Голови Конституційного Суду тощо. До організаційних слід віднести і такі акти, як: положення про Секретаріат, положення про Архів та інші самостійні структурні підрозділи Суду, план роботи Конституційного Суду на кожний квартал року, видання розпоряджень з питань внутрішньоорганізаційної діяльності, присвоєння рангів державного службовця працівникам Секретаріату Суду, звіт про діяльність Суду, положення про постійні комісії, які є допоміжними робочими органами Суду з організаційних питань, тощо. Проект кошторису витрат Конституційного Суду на кожний рік, звіт Голови Суду про використання бюджетних асигнувань можна віднести до актів, пов'язаних із фінансовим забезпеченням діяльності Суду.

Організаційні акти вказані у Регламенті Конституційного Суду України.

Регламент Конституційного Суду України виділений як окремий акт, що приймає Конституційний Суд, у зв'язку з тим, що його призначення має комплексний характер і стосується як процедур відправлення конституційного судочинства, так і питань організаційного змісту.

Серед актів конституційного судочинства виділені акти, на підставі яких здійснюється судове конституційне провадження і якими реалізується право на захист конституційного ладу – конституційне подання та конституційне звернення, а також акти, які фіксують висновок суду як акта судової влади – рішення чи висновок. Конституційний Суд України приймає рішення та дає висновки іменем України (п. 2 параграфу 54 Регламенту Конституційного Суду України). До інших (процедурних) актів конституційного судочинства віднесені процесуальні ухвали та протокольні ухвали, які виносить Конституційний Суд України з інших питань, які розглядаються на пленарному засіданні (п. 3 параграфу 54 Регламенту Конституційного Суду України). Стосовно окремої думки судді Конституційного Суду слід зазначити, що її викладення не тягне за собою юридичних наслідків. Так, статтею 69 Закону України «Про Конституційний Суд України» визначено обов'язковість виконання рішень і висновків Конституційного Суду. Однак окрема думка судді Конституційного Суду має соціальне значення, оскільки її функціональним призначенням у судовому конституційному провадженні є оприлюднення правової позиції судді у справі конституційної юрисдикції.

Таким чином, залежно від функціонального призначення акти конституційного судочинства доцільно розділити на чотири групи:

- правореалізаційні акти;
- правозастосовчі акти (процесуальна форма кінцевого результату відправлення конституційного судочинства);
- процедурні акти (процесуальна форма проміжних процедур відправлення конституційного судочинства);
- окрема думка судді Конституційного Суду.

До правореалізаційних актів віднесені:

- конституційне подання (ст. 51 Закону України «Про Конституційний Суд України», параграф 10 Регламенту Конституційного Суду України);
- конституційне звернення (ст. 53 Закону України «Про Конституційний Суд України», параграф 10 Регламенту Конституційного Суду України);
- письмова заява, за якою може бути відкликане конституційне подання чи конституційне звернення (ст. 44 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Якщо звернутись до світового досвіду діяльності органу конституційної юстиції, то можна зауважити, що не завжди підставами здійснення органом конституційної юстиції юрисдикційної діяльності є акти, подібні конституційному поданню чи конституційному зверненню. Так, у Іспанії органічний закон про Конституційний трибунал передбачає таку форму звернення, як заява у разі вирішення питання про відповідність Конституції закону або іншого нормативно-правового акта, рівного за юридичною силою [95, с. 393]. У Федеративній Республіці Німеччина до актів, на підставі яких здійснюється конституційне судочинство, віднесено конституційні скарги про порушення публічною владою конституційних прав. З такою скаргою може звернутись будь-який громадянин [75, с. 394].

У конституційних радах процедури розгляду справ простіші за процесуальний порядок розгляду у випадку відправлення конституційного судочинства. Законодавчими актами, якими передбачено регулювання відповідних процедур, як правило, визначено порядок звернення, встановлення строків розгляду, порядок прийняття рішень та вимоги до них [95, с. 395].

Стосовно *актів-результатів*, то їх види встановлені Конституцією України, Законом України «Про Конституційний Суд України», порядок прийняття конкретизований Регламентом Конституційного Суду України.

До актів-результатів віднесені рішення (ст. 65 Закону України «Про Конституційний Суд України») та висновки (ст. 66 Закону України «Про Конституційний Суд України») за конституційними поданнями та конституційними зверненнями.

Процедурні акти визначені Законом України «Про Конституційний Суд України» та Регламентом Конституційного Суду України. До процедурних віднесені акти, які приймаються при здійсненні стадій судового конституційного провадження (стадії прийняття конституційних подань, конституційних звернень та відкриття конституційного провадження – Розділ II Регламенту; стадії розгляду справи – Розділ III Регламенту).

У межах цієї групи актів доцільно виділити такі підгрупи: а) процесуальні ухвали та протокольні ухвали; б) акти, пов'язані із забезпеченням судового конституційного провадження доказами; в) інші акти.

Доцільно зауважити, що, власне, усі акти, прийняті у межах здійснення судового конституційного провадження, є процесуальними. Однак Законом України «Про Конституційний Суд України», Регламентом Конституційного Суду України акти – ухвали, прийняті у межах виконання певних процедур, названі процесуальними. На цій підставі вони виділені у підгрупу процесуальних ухвал. [80, с. 146]

Отже, акти, які приймає Конституційний Суд України, можуть бути систематизовані не тільки за ознакою правових наслідків прийняття. Їх можна згрупувати у дві групи залежно від суб'єкта прийняття: а) акти, прийняті Конституційним Судом як органом конституційної юрисдикції; б) акти, прийняті іншими учасниками конституційного судового провадження. Так, до актів, прийнятих Конституційним Судом як органом конституційної юрисдикції, наприклад, віднесені такі акти: рішення та висновки Суду, процесуальні ухвали, протокольні ухвали, окрема думка судді Конституційного Суду тощо. До актів, що приймаються іншими учасниками судового конституційного провадження, віднесені: конституційне подання та конституційне звернення, письмова заява суб'єкта про відкликання конституційного подання чи конституційного звернення тощо.

3.4. Проблеми в перспективі реформування інституту конституційної юстиції

Реалізація ефективного конституційного правосуддя передбачає створення таких його складових, які б у сукупності давали змогу створити передумови органічної діяльності органу конституційної юрисдикції у політико-правовому середовищі серед інших державних органів. Законодавче закріплення функціонування таких інститутів має бути спрямоване не тільки на підвищення дієвості та результативності діяльності Конституційної Суду України, а й на гарантування системи влади в цілому при дотриманні балансу конституційно-правового статусу інших державних органів, які своєю діяльністю забезпечують дотримання конституційно-демократичних засад державного устрою.

Результатом створення системи інститутів конституційного судочинства мають бути не тільки їх закріплення у відповідності із метою та спрямованістю існування процесуального порядку розгляду конституційно-правових спорів у цілому, а й недопущення перетворення самого конституційного судочинства у «надпроцес» із закритим режимом прийняття рішень по більшості категорій справ та відсутності процедур їх перегляду.

До прогнозованих проблем запровадження загальних принципів судочинства до судового конституційного процесу належить можливість ускладнення процедур судового розгляду справи конституційної юрисдикції. Так, запровадження інституту конституційної скарги потребує розроблення та законодавчого закріплення процедур прийняття скарги, її розгляду, вирішення справи, прийняття рішення у справі та виконання рішення.

Слід зазначити, що діяльність єдиного органу конституційної юрисдикції врегульована на сьогодні, виходячи з позицій гарантування верховенства Основного Закону. Тому запровадження конституційної скарги має реалізуватись у процедурах, яким притаманні певні відмінності від загального

порядку. Водночас принципи процесуального порядку розгляду конституційної скарги залишаються незмінними.

Реалізація принципу доступності конституційного правосуддя передбачає не тільки запровадження конституційної скарги, а й вдосконалення існуючого порядку прийняття конституційного звернення з яким до Конституційного Суду України можуть звертатись громадяни України, іноземці, особи без громадянства, юридичні особи. Практика діяльності Конституційного Суду як єдиного органу конституційної юрисдикції свідчить, що у справах за конституційними зверненнями громадян більшість ухвал стосувалась відмови у відкритті конституційного провадження. З березня 1997 року по червень 2017 року Конституційний Суд України прийняв 506 рішень та ухвал, з яких п'ята частина стосувалась конституційних звернень громадян. Так, 115 рішень та ухвал було винесено за конституційними зверненнями громадян України (індивідуальні та колективні звернення) і одне рішення – за конституційним зверненням громадянина США. Серед 116 рішень та ухвал більшість становили ухвали про відмову у відкритті конституційного провадження (105, у тому числі і за конституційним зверненням іноземного громадянина). Тільки по десяти конституційних зверненнях були прийняті рішення Конституційним Судом України. [50, с. 163]

Причинами відмови у відкритті конституційного провадження були:

– втрата чинності норм закону, які становили предмет тлумачення (наприклад, Ухвала Конституційного Суду України від 4 жовтня 2007 року № 54-у/2007 «Про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Нестеренка Михайла Миколайовича щодо офіційного тлумачення положень статті 16 Закону України «Про власність», статей 21, 22, 23, 24, частини другої статті 28, статті 44 Кодексу про шлюб та сім'ю України»);

– надходження до єдиного органу конституційної юрисдикції конституційних звернень, предмет яких не належить до його юрисдикції внаслідок неправильного розуміння компетенції Конституційного Суду України,

сприйняття його діяльності як наглядової інстанції (наприклад, Ухвала Конституційного Суду України від 19 лютого 2004 року № 16-у/2004 «Про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Сурікова Михайла Михайловича про офіційне тлумачення положень статей 9, 23, 32, 33, 39-1 Кодексу законів про працю України»; Ухвала Конституційного Суду України від 6 вересня 2007 року № 40-у/2007 «Про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Кузуба Миколи Івановича про офіційне тлумачення положень абзацу третього статті 50 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» та частини четвертої статті 13 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»);

– невідповідність конституційного звернення вимогам пункту 4 частини другої статті 42 Закону України «Про Конституційний Суд України», тобто відсутність обґрунтування необхідності в офіційному тлумаченні положень Конституції України та законів України (Ухвала Конституційного Суду України від 15 лютого 2007 року № 17-у/2007 «Про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційними зверненнями громадян Земскова В. В., Шафаренка Л. М., Новака В. Б. про офіційне тлумачення положень статей 9, 22 Конституції України, окремих положень ряду статей КК України, КПК України, ГПК України, КАСУ, ЦПК України від 18.07.1963, законів України «Про Конституційний Суд України», «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України» від 21.06.2001, «Про судоустрій України» від 07.02.2002, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та Протоколу № 7 до неї»).

Відповідно до статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України», підставами відмови у відкритті провадження у справі в Конституційному Суді України визначені:

- 1) звернення до Суду неналежним суб'єктом;

2) неналежність до повноважень Суду питань, порушених у конституційному поданні, конституційному зверненні, конституційній скарзі;

3) невідповідність конституційного подання чи конституційного звернення вимогам, передбаченим цим Законом;

4) неприйнятність конституційної скарги;

5) втрата чинності актом (його окремими положеннями), щодо якого порушено питання відповідності Конституції України, крім випадків, передбачених частиною другою статті 8 цього Закону;

б) наявність рішення, висновку Суду щодо того самого предмета конституційного подання, конституційного звернення, конституційної скарги, а також ухвал Суду про відмову у відкритті конституційного провадження у справі або про закриття конституційного провадження у справі.

Узагальнюючи практику діяльності Конституційного Суду України з питань розгляду конституційних звернень, можна зазначити, що більшість конституційних звернень не приймається до розгляду у зв'язку з їх невідповідністю встановленими законом (Конституцією та Законом України «Про Конституційний Суд України») формі та змісту.

Помилкове розуміння сутності діяльності органу конституційної юрисдикції має місце не лише в Україні. Дослідники зазначають про те, що Конституційний суд Німеччини більшість скарг своїх громадян також залишає без розгляду за причиною їх невідомості [244, с. 152–153].

Чинною процедурою розгляду справ за конституційним зверненням чи поданням з питань офіційного тлумачення норм Конституції та законів України не передбачене заслуховування сторін, експертів, спеціалістів. Конституційний Суд України, приймаючи рішення щодо відкриття конституційного провадження, не має офіційної позиції законодавця або органів державної влади щодо спірного питання. Однак застосування загального порядку судового розгляду справи щодо справ конституційної юрисдикції, пов'язаних із офіційним тлумаченням Конституції та законів України може призвести до затягування розгляду справи. Крім того, відсутня власне потреба в наявності

офіційної позиції законодавця, інших органів державної влади, заслуховування експертів, пояснень тощо, адже офіційне тлумачення полягає насамперед у з'ясуванні сутності норми права, встановленої Конституцією, законами України. Правова природа офіційного тлумачення відрізняється від правової природи порушення норм права, яке становить предмет розгляду іншими судами. Підставою для конституційного звернення щодо офіційного тлумачення є наявність неоднозначного застосування положень Конституції України або законів України судами України, іншими органами державної влади, якщо суб'єкт права на конституційне звернення вважає, що це може призвести або призвело до порушення його конституційних прав і свобод (ст. 94 Закону України «Про Конституційний Суд України»). Підставою для конституційного подання щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України є практична необхідність у з'ясуванні або роз'ясненні, офіційній інтерпретації положень Конституції України та законів України (ст. 93 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Надходження до Конституційного Суду України великої кількості конституційних звернень, розгляд яких не належить до його юрисдикції, призводить до неефективного витрачання часу для ухвалення рішення, хоча за цей час можна було б вирішити інші справи за підвідомчістю.

Про відмову у відкритті конституційного провадження Конституційний Суд України приймає акт у формі ухвали. Чинне законодавство не передбачає процедури оскарження такої ухвали і не визначає ухвалу як рішення Конституційного Суду України за результатами розгляду справи.

Прийнята Конституційним Судом України на його засіданні процесуальна ухвала про відмову у відкритті провадження у справі в Конституційному Суді України є остаточною. Регламентом Конституційного Суду України (параграф 51-1) передбачено, що Суд припиняє розгляд конституційного подання, конституційного звернення, якщо після прийняття ухвали Колегії суддів Конституційного Суду України про відмову у відкритті провадження у справі суб'єкт права на конституційне подання, конституційне зве-

рнення письмовою заявою відкликав конституційне подання, конституційне звернення.

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що ухвала про відмову у відкритті конституційного провадження являє собою процесуальний акт-документ, яким оформлюється проміжне рішення у справі. З іншого боку, оскарження цього рішення не передбачене, але подальше провадження у справі конституційної юрисдикції внаслідок прийняття такої ухвали не здійснюється, оскільки ухвала про відмову у відкритті провадження у справі є остаточною.

Винесення ухвали про відмову у відкритті конституційного провадження, хоча вона і є остаточною у справі, однак не належить до форм рішення у справі, фактично означає можливість зміни правової позиції Конституційного Суду України щодо спірного питання, яке становило предмет конституційного подання чи конституційного звернення, адже Законом України «Про Конституційний Суд України» така ухвала не є рішенням Суду за результатами розгляду справи. Більше того, Законом України «Про Конституційний Суд України» не передбачено заборони направлення до Суду повторного конституційного подання чи конституційного звернення. При цьому під повторністю доцільно мати на увазі звернення з одним і тим же питанням, по якому вже було прийнято рішення про відмову у відкритті конституційного провадження. Тільки у пункті 4 параграфу 11 Регламенту Конституційного Суду України зазначено, що у разі повторного звернення суб'єкта права на конституційне подання (звернення) до Конституційного Суду України з питання, з якого вже прийнято рішення, дано висновок Конституційного Суду України або прийнято процесуальну ухвалу про відмову у відкритті конституційного провадження чи припинення конституційного провадження у справі, заявнику повторно надається відповідь з одночасним повідомленням про припинення листування з порушеного питання. Подальші звернення таких осіб з того ж питання залишаються без відповіді і долучаються до справи за погодженням із заступником Голови Конституційного

Суду України. Зловживанням правом вважається дія, коли явно необґрунтовані звернення знову направляються до Конституційного Суду України (п. 5 параграфу 11 Регламенту Конституційного Суду України).

Слід враховувати ще одну обставину. Приймаючи ухвалу про відкриття конституційного провадження або відмову у відкритті, Конституційний Суд має обґрунтувати відповідне рішення. Таке обґрунтування здійснюється шляхом тлумачення норм тих актів, які зазначені у конституційному поданні чи конституційному зверненні. Зрозуміло, що офіційне тлумачення і тлумачення внаслідок розгляду питання про необхідність відкриття чи відмову у відкритті конституційного провадження має відмінність. Насамперед вона полягає у наявності чи відсутності правових наслідків тлумачення.

Якщо звернутись до положень Закону України «Про Конституційний Суд України» у частині, яка стосується форм прийняття кінцевих рішень, то можна запропонувати у разі відмови у відкритті конституційного провадження прийняття не ухвали, а рішення. Висновок як форма рішення у справі у такому випадку прийнятим бути не може, оскільки за змістом він стосується надання роз'яснення та констатації кінцевого результату розгляду справи конституційної юрисдикції. Так, статтею 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» визначено, що Суд надає висновки у справах з питань: здійснення офіційного тлумачення Конституції та законів України, вирішення справи щодо відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість; щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту.

Законом України «Про Конституційний Суд України» передбачено спочатку розгляд конституційного подання чи конституційного звернення Колегією суддів. Якщо Колегія винесла процесуальну ухвалу про відмову у відкритті конституційного провадження, секретар Колегії суддів направляє матеріали Голові Конституційного Суду України для розгляду справи на

засіданні Суду. На засіданні Суд розглядає питання про відкриття провадження у справі у випадку винесення Колегією ухвали про відмову у відкритті провадження. Якщо ж на засіданні буде прийнято рішення про відмову у відкритті провадження, таке рішення є остаточним.

У зв'язку з цим доцільно буде виділити окремо процесуальну ухвалу про відмову у відкритті провадження та рішення про відмову у відкритті провадження. Останнє приймається на засіданні Конституційного Суду України.

Останнім часом по окремих справах, які мають найбільш складний, політично та соціально значущий характер, у засобах масової інформації з'являються відомості щодо направлення конституційного подання чи конституційного звернення до Конституційного Суду України, дати розгляду справи на пленарному засіданні.

У зв'язку із публічним характером справ конституційної юрисдикції, їх високим соціально-політичним значенням доцільно було б передбачити у законі норму про обов'язок Конституційного Суду України розміщувати у засобах масової інформації, зокрема у офіційних виданнях, відомості про час та місце розгляду справи, яка прийнята до провадження, на пленарному засіданні Суду.

Процедури провадження у справі конституційної юрисдикції, передбачені чинним законодавством, визначають обов'язок з'ясування Колегією суддів наявності підстав прийняття справи до провадження та винесення про це відповідної процесуальної ухвали. При цьому сповіщення осіб про час і місце розгляду справи Колегією суддів не передбачене. Формально права особи, яка звернулась, не порушуються, навіть у випадку винесення процесуальної ухвали про відмову у відкритті провадження. Дійсно, навіть сповіщати особу, яка звернулась, якщо її конституційне подання чи конституційне звернення по суті розглядатись не буде, тим більше, якщо розгляд такого звернення невідомий Суду.

Однак Суд, приймаючи процесуальну ухвалу про відмову у відкритті конституційного провадження, надає оцінку спірним відносинам і тим самим здійснюється спроба вирішення справи по суті. Тобто Суд навіть у випадку відмови у відкритті конституційного провадження висловлює свою думку з приводу того, чи відповідає конституційне подання чи конституційне звернення вимогам Конституції України, Закону України «Про Конституційний Суд України». Наприклад, у мотивувальній частині Ухвали від 3 червня 2008 року № 13-у/2008 «Про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пунктів 2, 3, 4 постанови Кабінету Міністрів України «Про деякі питання Державної іпотечної установи» від 23 січня 2008 року № 23, розпорядження Кабінету Міністрів України «Про визнання таким, що втратило чинність, розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2007 р. № 976» від 27 лютого 2008 року № 349» надається оцінка відповідності вимог, вказаних у конституційному зверненні, Конституції України. Зокрема, вказано таке:

У зв'язку з тим що Конституційний Суд України висловлює свою думку з приводу того, чи відповідає конституційне подання чи конституційне звернення вимогам Конституції України, навіть у випадку відмови у відкритті конституційного провадження, вбачається доцільним запровадження обов'язку сповістити осіб, які звернулись до Конституційного Суду України, про час і місце засідання Суду.

Для вирішення проблемних питань, пов'язаних із визначенням форм розгляду справи, слід звернутись до світового досвіду відправлення конституційного судочинства.

Не завжди законодавство європейських держав передбачає письмову форму слухання справи. Крім того, у окремих країнах застосування письмової форми має певні особливості і передбачає спрощений порядок провадження. Зокрема, спрощений порядок провадження застосовується при здійсненні перевірки конституційності законодавчих актів, при вирішенні

конституційних скарг. У Швейцарії має місце циркулярний порядок провадження. Він застосовується при розгляді справ у сфері конституційного та адміністративного права і являє собою таке. Запроваджується судова палата, яка діє у складі трьох суддів. Пропозиції судді-доповідача та справа, яка розглядається, передається від одного судді іншому і кожен з них у письмовій формі висловлює свою думку. За наявності різних думок та за вимогою одного з суддів судді збираються на нараду. У Законі про Федеральний конституційний суд Німеччини передбачено застосування письмової форми розгляду справи, якщо є підстави вважати, що усна форма розгляду не сприятиме вирішенню справи, а конституційні органи, які мають право висловлювати свою позицію та беруть участь у провадженні у справі, відмовляються від усної форми розгляду. Усний розгляд може бути виключений і внаслідок того, що раніше Конституційний Суд уже вирішив питання, яке має значення для слухання. Подібні положення мають місце у законодавстві Австрії, інших держав [50, с. 174].

Варто звернути увагу на доцільність врегулювання питання щодо запровадження скороченого та звичайного порядків розгляду справи конституційної юрисдикції. Скорочений порядок не передбачатиме здійснення таких процесуальних дій, як виклик учасників провадження, їх заслуховування, залучення експертів, спеціалістів тощо. Його застосування можливе за таких умов, якщо: а) органи державної влади, акти яких є предметом конституційного подання чи конституційного звернення, відмовляються від усної форми розгляду; б) якщо усна форма розгляду не сприятиме вирішенню справи по суті. Звичайний порядок має застосовуватись при розгляді справ конституційної юрисдикції у таких випадках, якщо: а) один з учасників провадження наполягає на його проведенні; б) усна форма розгляду справи сприятиме вирішенню справи.

Скорочений порядок конституційного провадження доцільно передбачити щодо запровадження у разі розгляду таких категорій справ: здійснення офіційного тлумачення Конституції та законів України; про відповідність

Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість; щодо відповідності законопроекту вимогам статей 157 і 158 цієї Конституції. При цьому можливе застосування письмової форми слухання або ж запровадження циркулярного порядку судового розгляду (за досвідом Швейцарії).

По інших категоріях справ, розгляд яких належить до юрисдикції Конституційного Суду України, доцільним є запровадження загального порядку судового розгляду. При цьому має місце застосування поряд із письмовою формою і усної форми слухання справи.

Запровадження запропонованих змін потребує системного опрацювання чинного законодавства у напрямі розробки нового закону, норми якого врегулювали б процедури відправлення конституційного судочинства, що є справою довготривалою. Однак зазначене не вказує на відсутність потреби вдосконалення існуючих форм відправлення конституційного судочинства. Це стосується насамперед потреби чіткого врегулювання процесуального порядку реалізації письмової та усної форм фіксації та здійснення процесуальних дій.

Проблема оптимального співвідношення з принципом усності письмової форми процесуальних дій є завжди актуальною у наукових дослідженнях із різних галузевих юридичних наук, у тому числі з конституційного права. Її витоки сягають стародавніх часів і стосуються питання процесуальних гарантій усебічного, повного та об'єктивного розгляду справи.

Історичний досвід становлення та розвитку судового процесу свідчить про те, що кожна зазначена форма здійснення процесуальних дій має як позитивні, так і негативні аспекти. Позитивною стороною усної форми є оперативність судового розгляду та впровадження демократичних засад у судовий процес шляхом можливості застосування усної форми спілкування всіх його учасників. Однак історично склалося положення про таке. Усе, що не зафіксовано, вважається нездійсненим і таким, що не мало місця в суді. За-

стосування письмової форми здійснення процесуальних дій надає можливість їх фіксації. З іншого боку, наслідком її застосування є тривалість провадження. Характеризуючи проблему реалізації принципу усності у судовому процесі, дослідники зазначали про те, що усність є основним, що надає можливість реалізації принципів гласності й змагальності [31].

Слід звернути увагу і на те, що будь-яка фіксація процедур розподілу конституційних подань чи конституційних звернень Регламентом Конституційного Суду України не встановлено. Так, параграфом 12 Регламенту вказано, що конституційні подання та конституційні звернення, які можуть бути прийняті до розгляду Конституційним Судом України, керівник Секретаріату Конституційного Суду України разом із попередніми висновками подає для ознайомлення Голові Конституційного Суду України, який направляє їх до відповідної Колегії суддів Конституційного Суду України. Розподіл конституційних подань та конституційних звернень між суддями – суддями-доповідачами проводиться рівномірно, з урахуванням їх спеціалізації. Тільки пунктом 4 цього параграфа встановлено, що керівник Секретаріату Конституційного Суду України направляє один раз на місяць кожному судді Конституційного Суду України письмову інформацію про конституційні подання та конституційні звернення, по яких призначено суддів-доповідачів.

У зв'язку з цим доцільним є запровадження обов'язку фіксування у журналі реєстрації звернень до Конституційного Суду відомостей щодо передання конституційного подання чи конституційного звернення до судді-доповідача: дата передання, прізвище, ім'я та по батькові судді-доповідача.

Хоча пунктом першим параграфа 8 Регламенту Конституційного Суду України і зазначено про те, що пленарні засідання Суду фіксуються технічними засобами, однак норма про фіксацію усних слухань потребує впровадження.

Ще одним міжгалузевим принципом названий принцип забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішень суду. Чинне законодавство визначає, що рішення Конституційного Суду України є остаточними і оскар-

женню не підлягають. Тільки статтею 68 Закону України «Про Конституційний Суд України» визначено підставу для відкриття нового провадження у справі – якщо виявлені нові обставини у справі, які не були предметом розгляду Суду, але які існували на час розгляду і прийняття рішення або надання висновку в справі. Законодавством також не передбачено виправлення помилок у рішеннях чи висновках Суду, натомість встановлено, що суддя Конституційного Суду України, який підписав рішення чи висновок, має право викласти у письмовій формі окрему думку, яка додається до рішення чи висновку Суду. При цьому жодних правових наслідків викладення окремої думки судді чинне законодавство не передбачає. Однак наявність окремої думки судді Конституційного Суду фактично свідчить про те, що Конституційний Суд може приймати неоднозначні рішення.

Слід звернути увагу на норму статті 68 Закону України «Про Конституційний Суд України», наявність якої також означає можливість Конституційного Суду змінити правову позицію з певного питання, яке вже становило предмет розгляду і щодо якого було прийняте рішення. Професор А. О. Селіванов, зазначаючи про необхідність дослідження питання про перегляд рішень Конституційного Суду України, вказував, у порядку наукової дискусії, на те, що як вагомі підстави для перегляду раніше прийнятого рішення Конституційного Суду слід враховувати обставини, які пов'язані із зверненням Верховної Ради України або Президента України до Суду із викладенням суттєвих обставин, які раніше не були відомі учасникам провадження, але вони стали відомі після винесеного рішення. Такою може бути причина, коли Судом надається висновок щодо внесення змін до Конституції України. До суттєвих процесуальних обставин можна було б віднести відсутність кворуму або тривалу неучасть судді під час судового засідання, або неучасть судді в обговоренні мотивувальної частини рішення. Можна також припустити самовідвід судді, який був заявлений до початку слухання справи, але не був оформлений відповідно до статей 50, 51 Закону України «Про Конституційний Суд України». Такі підстави перегляду рішень Кон-

ституційного Суду України повинні бути закріплені як виключна ситуація у Законі України «Про Конституційний Суд України» [59, с. 115].

Якщо звернутись до досвіду законодавчого врегулювання відносин у сфері відправлення конституційного правосуддя у країнах близького зарубіжжя, то слід відмітити, що, зокрема, в Росії Федеральним конституційним законом «Про Конституційний суд Російської Федерації» передбачено, що після проголошення рішення Суд на підставі статті 82 зазначеного Закону може за власною ініціативою або на прохання учасників процесу виправити попушені неточності у найменуваннях, позначеннях, редакційних похибках, про що виносить ухвалу. Таке виправлення здійснюється за ініціативою будь-кого з суддів Конституційного суду РФ. Якщо до Конституційного суду РФ звернулись сторони, їхні представники, посадові чи інші особи, яким направлялося рішення із заявою про виявлені неточності, помилки, то він зобов'язаний розглянути таку заяву. Виправлення неточностей у рішенні, прийнятому на пленарному засіданні, здійснюється також на пленарному засіданні, а у рішенні, прийнятому палатою, – на засіданні тієї ж палати. Про виправлення неточностей виноситься ухвала, копії якої направляються органам та особам, яким направлялося рішення, а за необхідністю – і до друкованих засобів масової інформації, де вони були опубліковані [50, с. 182].

Ще одним інститутом конституційного судочинства визначено інститут окремих видів провадження. Серед них потребує подальшого розвитку провадження у справах про встановлення відповідності (невідповідності) законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Підстави здійснення такого провадження визначені Конституцією України, але не зазначені у Законі України «Про Конституційний Суд України». Відповідно не визначеними є і форма звернення Верховної Ради України до Конституційного Суду України щодо розгляду питання про відповідність законопроекту, яким передбачено внесення змін до Конституції України ви-

могам статей 157, 158 Конституції України та процесуальний порядок розгляду справи. [50, с. 185]

Висновки до розділу III

Отже, розгляд і вирішення справ у Конституційному Суді України здійснюється у визначеній законодавством процесуальній формі, яка передбачає наявність спеціальної процедури розгляду відповідних справ. Саме за цією процедурою орган конституційної юстиції реалізує функції спеціалізованого конституційного контролю і офіційного тлумачення Конституції. Необхідність і зміст такої процедури впливає з правової природи Конституційного Суду як органу конституційного контролю і органу юстиції. Зважаючи на належність Конституційного Суду до судових органів провадження в Конституційному Суді України розглядається як вид судового провадження і називається конституційним провадженням.

Процедура розгляду справ Конституційним Судом України визначена Законом “Про Конституційний Суд України”, а саме розділом II “Конституційне провадження”, а також Регламентом Конституційного Суду України і передбачає відповідні стадії провадження. Для кожної стадії специфічними є завдання, коло суб’єктів, процесуальна форма, підсумковий документ, який завершує кожну стадію.

Акти органів конституційної юстиції посідають особливе місце в системі права кожної держави, оскільки діяльність цих органів має великий вплив на соціальні явища і процеси. Актами Конституційного Суду України є рішення, висновки, ухвали, забезпечувальні накази і постанови. Загалом акти Конституційного Суду України є засобом юридичного оформлення результатів розгляду ним матеріальних, процесуальних чи організаційних питань.

ВИСНОВКИ

Таким чином, інститут конституційної юстиції для конституційного права України, як і для конституційного права багатьох пострадянських країн, є порівняно новим правовим явищем. Вказане зумовлює наявність багатьох проблем його становлення, пов'язаних, зокрема, із триваючими суспільно-політичними трансформаціями. Це насамперед такі проблеми, як формування та законодавче закріплення предмета конституційного судочинства, реалізація Конституційним Судом України компетенції. В підсумку роль Конституційного Суду України в охороні Конституції України, забезпеченні стабільності державного ладу та демократизації суспільства унікальна, проте не повною мірою реалізована через проблеми політико-правового та організаційного характеру.

Конституційний Суд України є органом охорони Конституції України і не є ні типовим наглядовим, ні контролюючим органом, а є юрисдикційним судовим органом. Конституційний Суд України має правосудну природу і правосудний статус і за характером, і за змістом своєї діяльності має здійснювати правосудну діяльність, правосуддя. Основне соціальне призначення Конституційного Суду України – забезпечувати захист і верховенство Конституції України, бути її гарантом, правним судом над нормативними юридичними актами.

Конституційний Суд України у механізмі державної влади має особливе становище – як вищий конституційний орган одного рівня з вищими ланками законодавчої і виконавчої влади. Конституція України встановлює склад Конституційного Суду України (ст. 148), порядок призначення суддів на посаду (п. 25 ст. 85, п. 22 ст. 106, ст. 148), визначає Конституційний Суд України як орган, що здійснює судочинство (ст. 124), та єдиний орган конституційної юрисдикції (ст. 147).

В підсумку, Конституційний Суд відіграє головну роль у забезпеченні верховенства і прямої дії Конституції України на всій території держави і стосовно до всіх суб'єктів права.

Як єдиний орган конституційної юрисдикції, Конституційний Суд України діє на основі Конституції України, Закону України «Про Конституційний Суд України», норми якого стосовно організації діяльності Суду конкретизовані Регламентом Конституційного Суду України, затвердженим Рішенням Конституційного Суду України від 5 березня 1997 року.

Унікальність правового регулювання діяльності Конституційного Суду України полягає у тому, що у Законі України «Про Конституційний Суд України» поєднуються процесуальні і організаційні норми, оскільки процесуальні аспекти його діяльності нероздільно пов'язані зі статутними і організаційно-структурними особливостями [205, с. 408–409]. На відміну від судів загальної юрисдикції, господарських, адміністративних судів Конституційний Суд України є єдиним судовим органом, а його судова юрисдикція регулюється притаманними саме для неї відповідними процесуальними нормами – конституційними процесуальними.

Правова природа Конституційного Суду України розкривається через з'ясування особливостей його статусу. Ці особливості полягають у наступному.

1. Конституційний Суд здійснює спеціалізований конституційний контроль як самостійний вид державної діяльності. Цим зумовлено місце Конституційного Суду в системі правової охорони Конституції України взагалі і конституційного контролю зокрема. Як відомо, Конституційний Суд є не єдиним органом в цій системі, адже відповідні контрольні повноваження здійснюють Президент України, Верховна Рада. Проте лише Конституційний Суд є спеціалізованим органом конституційного контролю.

2. Конституційний Суд України є судовим органом держави, адже віднесені до його компетенції питання він вирішує в порядку судової процедури.

3. Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні. Це означає, що це єдиний в державі орган, який уповноважений вирішувати питання конституційності відповідних правових актів та інші справи, віднесені до його виключної компетенції.

4. Лише Конституційний Суд України здійснює офіційне і загальнообов'язкове тлумачення Конституції (до прийняття нового закону в липні 2017 р. - і законів) України. Цим самим Конституційний Суд України формує конституційно-правову доктрину, визначає напрямки розвитку законодавства, заповнює прогалини в праві, а отже - до певної міри і у відповідних межах Конституційний Суд України творить право.

5. Особлива роль належить Конституційному Суду України в системі стримувань і противаг. Необхідність здійснення в Україні державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову закріплено в ст. 6 Конституції України. Це – один із найбільш важливих принципів організації державної влади. Отже всі три гілки влади є самостійними, кожна з них діє в межах своєї компетенції, визначеної Конституцією та законами України. Важливим фактором узгодження їх діяльності є відповідні засоби стримувань і противаг, які мають урівноважувати усі три гілки державної влади. Одним із таких засобів є діяльність Конституційного Суду України. Вирішуючи суперечки між органами державної влади Конституційний Суд виступає як орган примирення і компромісу, як гарант політичного миру і стабільності у суспільстві і державі, як охоронець конституційного ладу держави.

6. Рішення Конституційного Суду України виносяться від імені України, діють на всій її території, мають загальнообов'язкову юридичну силу і можуть бути подолані лише шляхом прийняття нової Конституції чи внесення змін до існуючої. Тим самим юридична сила рішень органу конституційної юстиції прирівняна до юридичної сили конституції.

7. Конституційний Суд є органом спеціальної юрисдикції, який не інтегрований у жодну сферу влади. Він є самостійною структурою державної влади – орган держави спеціального призначення, що дає підставу стверджу-

вати про новий механізм взаємодії влад, які не можуть бути зведені до законодавчої, виконавчої, судової влади.

8. При здійсненні своїх функцій і повноважень Конституційний Суд незалежний від будь-яких органів державної влади і підкоряється виключно Конституції.

9. Конституційний Суд України, вирішуючи справи, керується тільки Конституцією, враховуючи міжнародно-правові норми, схвалені Верховною Радою для дотримання їх державою, і не зв'язаний будь-яким політичним впливом.

10. Конституційний Суд вирішує питання права, він покликаний ніколи не бути заручником фактів чи обставин, які б зашкодили верховенству права у його рішеннях чи висновках.

В підсумку, Конституційний Суд відіграє головну роль у забезпеченні верховенства і прямої дії Конституції України на всій території держави і стосовно до всіх суб'єктів права.

З огляду на специфіку функціонування інституту конституційної юстиції серед вчених існує думка про виділення конституційного судового процесуального права. При цьому обґрунтовується доцільність визначення конституційного процесуального права як галузі процесуального права, а не як інституту права в межах конституційного права на підставі виділення особливих, характерних тільки для цієї галузі процесуального права елементів правового режиму. Така позиція є цілком слушною і впливає з того, що конституційне судочинство має свою специфіку порівняно із судочинством з кримінальних, цивільних, адміністративних справ.

Наукові погляди щодо змісту конституційної юрисдикції можна систематизувати у три групи:

- 1) як діяльність щодо захисту конституції;
- 2) як форма конституційного контролю;
- 3) як складова конституційної юстиції (правосуддя).

Перша точка зору уявляється обмеженою, оскільки не враховує таку функцію органів конституційної юрисдикції, як, наприклад, офіційне тлумачення Конституції та законів. Зазначену функцію уповноважений, зокрема, здійснювати Конституційний Суд України (ч. 2 ст. 147 Конституції України). Дана позиція також є відображенням виключно нормативного розуміння діяльності Конституційного Суду України.

Підґрунтям для характеристики конституційної юрисдикції як форми конституційного контролю є думка про те, що основною функцією конституційних судів є конституційний контроль за правовими актами на предмет їх несуперечності конституції. Водночас зазначається, що вищою формою конституційного контролю є конституційне правосуддя. Тим самим конституційне правосуддя і конституційний контроль не відокремлюються і вказується про взаємозв'язок між ними.

Загалом конституційний контроль може бути позасудовим або судовим. Позасудовий конституційний контроль здійснюється органами державної влади загальної компетенції (парламентом, главою держави, урядом) у формі реалізації відповідних повноважень у сфері правової охорони конституції з метою гарантування її верховенства. Для здійснення контрольних повноважень відповідними органами можуть створюватися спеціальні допоміжні органи (парламентський омбудсмен, комісії, комітети тощо).

Судовий конституційний контроль поділяється на неспеціалізований, тобто такий, що здійснюється судами загальної юрисдикції американська (англосаксонська модель), або спеціалізований – коли він здійснюється спеціально створюваними судовими органами – конституційними судами (європейська модель).

Функція конституційного контролю є основною в діяльності Конституційного Суду України, вона виражає його основне призначення. Тому закономірно, що саме цей напрям діяльності Конституційного Суду України є найоб'ємнішим за змістом і формами. Функція конституційного контролю ре

Особливістю правової природи Конституційного Суду України є те, що окрім характеристики його як органу конституційного контролю, він одночасно є органом судової влади. Тобто, якщо за змістом конституційна юрисдикція – це конституційний контроль, то за формою – конституційне правосуддя.

Завданням Конституційного Суду України є гарантування верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій території України. Виконання цього завдання здійснюється шляхом реалізації Конституційним Судом України своїх повноважень і функцій.

Якщо перелік повноважень Конституційного Суду України чітко визначений в Конституції і Законі, то його функції як такі прямо в законодавстві не закріплені. Цим породжена дискусія в науці конституційного права щодо розуміння і системи цих функцій. Функції Конституційного Суду України класифікують за різними критеріями: за об'єктами чи сферами діяльності, способами і засобами діяльності Конституційного Суду України тощо. Проте найважливіше значення має визначення функцій Конституційного Суду України на основі його компетенції.

Компетенція Конституційного Суду України визначена статтями 150, 151, 151-1 Конституції України та статтею 7 Закону України «Про Конституційний Суд України». До повноважень Суду належить:

1) вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

2) офіційне тлумачення Конституції України;

3) надання за зверненням Президента України або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України, або Кабінету Міністрів України висновків про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість;

4) надання за зверненням Президента України або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України висновків про відповідність Конституції України (конституційність) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою;

5) надання за зверненням Верховної Ради України висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту в межах, визначених статтями 111 і 151 Конституції України;

6) надання за зверненням Верховної Ради України висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України;

7) надання за зверненням Верховної Ради України висновку про порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України;

8) вирішення питань про відповідність Конституції України та законам України нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим за зверненням Президента України згідно з частиною другою статті 137 Конституції України;

9) вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України (їх окремих положень) за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України.

Виходячи з цього, функції Конституційного Суду України можуть бути визначені як основні напрями чи види його діяльності, які спрямовані на виконання передбачених Конституцією України і Законом “Про Конституційний Суд України” завдань як єдиного органу конституційної юрисдикції. Основними функціями Конституційного Суду України є: конституційний контроль; офіційне тлумачення; арбітражна (спір про компетенцію); захист прав і свобод людини і громадянина.

Конституційний Суд України складається з вісімнадцяти суддів Конституційного Суду України. Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають по шість суддів Конституційного Суду України.

Організація Конституційного Суду реалізується в організаційно-правових формах діяльності Суду. Організаційну структуру Суду утворюють: Велика палата, два сенати та шість колегій. Усі вони мають статус органів Суду і реалізують повноваження, визначені законом.

Організація Конституційного Суду реалізується також через судову адміністрацію, представлену Головою Конституційного Суду, його заступниками, а також апаратом Суду.

Організаційно-правові форми діяльності Конституційного Суду є похідними від його структури. В світі існує три основні моделі структури конституційних судів: 1) конституційний суд розглядає усі справи у повному складі як єдина колегія; 2) конституційний суд складається з спеціальних структурних підрозділів (палат, секцій, сенатів, колегій тощо) і розглядає справи, віднесені до його компетенції, як у повному складі, так і у складі і згаданих структурних утворень; 3) змішана модель – колегії створюються, але лише як допоміжні органи, а повноваження щодо розгляду і вирішення справ, віднесених до компетенції конституційного суду, останній здійснює у повному складі.

В Україні в новому законі закріплений другий спосіб організації діяльності органу конституційної юрисдикції, хоча до 2017 року в нас діяла змішана модель, при якій усі віднесені до його компетенції справи Конституційний Суд вирішував в повному складі, а колегії суддів створювалися лише для розгляду питань щодо відкриття провадження у справах за конституційними поданнями та зверненнями.

Діяльність Конституційного Суду щодо розгляду і вирішення віднесених до його компетенції справ являє собою судовий конституційний

процес. Йому притаманні загальні риси будь якого судового процесу, проте з врахуванням конституційно-правової специфіки, яка полягає в наступному.

- окреме правове регулювання;
- предмет розгляду – його складають справи, віднесені до виключної компетенції Конституційного Суду України. При цьому Конституційний Суд не встановлює фактичні обставини справи, а вирішує виключно питання права відповідно до принципів і норм Конституції України;
- мета провадження – забезпечення верховенства і прямої дії Конституції України на всій території держави;
- склад Суду;
- коло суб'єктів звернення до Конституційного Суду України;
- коло учасників провадження;
- організаційно-правові форми конституційного провадження;
- процедура розгляду справ;
- порядок прийняття і природа актів Конституційного Суду України;
- механізм реалізації прийнятих актів та ін.

Конституційне провадження – це сукупність процесуальних дій щодо розгляду і вирішення справ у Конституційному Суді України. Процедuru вирішення Конституційним Судом справ, віднесених до його компетенції ще називають конституційним судочинством. Поняття “конституційне провадження” і “конституційне судочинство” є тотожними за своїм значенням, хоча в принципі, провадженням називають особливу процедуру розгляду певних справ у межах певного виду судочинства. В цьому разі конституційне судочинство розглядають як діяльність органу конституційної юрисдикції у межах його повноважень, що складається з визначених Законом стадій і спрямована на здійснення контролю за відповідністю законів та інших правових актів Конституції України, а також на офіційне тлумачення Конституції та законів України.

Процедура розгляду справ Конституційним Судом України визначена Законом “Про Конституційний Суд України”, а саме розділом II “Конституційне провадження”, а також Регламентом Конституційного Суду України і передбачає відповідні стадії провадження.

Стадія конституційного провадження – це відносно замкнутий і обмежений часовими рамками комплекс дій учасників конституційного провадження, спрямованих на вирішення конкретної правової ситуації.

Для кожної стадії специфічними є завдання, коло суб’єктів, процесуальна форма, підсумковий документ, який завершує кожну стадію. У конституційному судочинстві виокремлюють такі стадії:

9. Звернення до КСУ — початкова стадія конституційного провадження, під час якої уповноважені законом суб’єкти звертаються до КСУ з конституційним поданням або зверненням.

10. Попередня перевірка конституційних подань (звернень). На цій стадії зазначені документи реєструються, перевіряються відповідним підрозділом Секретаріату КСУ на відповідність вимогам Закону та передаються до Управління правової експертизи, а вже потім до Голови КСУ, який, у свою чергу, направляє у відповідну колегію суддів КСУ.

11. Відкриття конституційного провадження. Під час цієї стадії здійснюється вивчення відповідного подання (звернення) суддею- доповідачем, і вирішення питання щодо відкриття провадження (колегією суддів) або відмови у відкритті (колегією суддів із подальшим направленням матеріалів справи для їх розгляду на засіданні КСУ).

12. Підготовка питань до розгляду на пленарних засіданнях КСУ. Після того як колегія суддів прийняла ухвалу про відкриття провадження у справі, відповідні матеріали оформлюються як судова справа і передаються Голові КСУ для внесення справи на розгляд пленарного засідання КСУ. На цій стадії визначаються строки та склад учасників конституційного провадження, вирішується питання щодо залучення перекладача.

13. Розгляд справ на пленарному засіданні КСУ. На цій стадії за-

слуховуються виступ судді-доповідача, пояснення учасників конституційного провадження, показання свідків, висновок експерта, заключні виступи сторін.

14. Прийняття рішень і дача висновків КСУ. Під час цієї стадії рішення у справі приймається, висновок дається КСУ на закритій частині пленарного засідання КСУ за участю суддів, які брали участь у розгляді справи.

15. Офіційне оприлюднення. Рішення і висновки КСУ підписуються не пізніше семи днів після прийняття рішення, дачі висновку. Рішення і висновки КСУ офіційно оприлюднюються наступного робочого дня після їх підписання.

16. Виконання рішень і висновків КСУ. Під час цієї стадії відбувається безпосередня реалізація рішень КСУ відповідними владними структурами. Також КСУ, у разі необхідності, може визначити порядок і строки виконання своїх рішень, а також покласти на відповідні державні органи обов'язки щодо забезпечення виконання рішення, додержання висновку. Важливо, що рішення та висновки КСУ не потребують санкціонування з боку будь-яких владних установ. Не існує механізму примусового виконання рішень та висновків Конституційного Суду України, у тому числі це означає відсутність відповідних повноважень у державної виконавчої служби.

Акти органів конституційної юстиції посідають особливе місце в системі права кожної держави, оскільки діяльність цих органів має великий вплив на соціальні явища і процеси.

Актами Конституційного Суду України є рішення, висновки, ухвали, забезпечувальні накази і постанови. Загалом акти Конституційного Суду України є засобом юридичного оформлення результатів розгляду ним матеріальних, процесуальних чи організаційних питань.

Актам Конституційного Суду України притаманні певні особливості, які зумовлені насамперед природою органу конституційної юрисдикції. Особливості актів Конституційного Суду України полягають в тому, що вони:

- мають спеціальний предмет (об'єкт) – актами Конституційного Суду України вирішуються питання, віднесені до його виключної компетенції. Жоден інший державний орган не уповноважений вирішувати питання, які є предметом діяльності Конституційного Суду України;

- приймаються в особливому процесуальному порядку;
- є загальнообов'язковими на всій території України;
- є остаточними і оскарженню не підлягають;
- є засобом гарантування верховенства Конституції України на всій території держави, забезпечення прямої дії її норм і формування єдиного конституційного праворозуміння.

Таким чином, акти Конституційного Суду України – це спеціальні правові акти, що приймаються Конституційним Судом в особливому процесуальному порядку з метою реалізації своїх повноважень як органу конституційної юрисдикції і є остаточними та загальнообов'язковими на всій території України.

Однією з проблем науки конституційного права є віднесення актів органу конституційної юстиції до джерел права. Зазначеному питанню приділяли увагу не тільки вчені – представники науки конституційного права, а й науковці – представники науки теорії права. З цього питання є декілька часом діаметрально протилежних точок зору: акти органу конституційної юрисдикції порівнюються з нормативно-правовими актами, конституційними судовими прецедентами, їх визначають як рішення, що носять преюдиційний характер.

Вирішуючи цю проблему слід пам'ятати, що правова природа актів органу конституційної юстиції нерозривно пов'язана з його місцем в механізмі держави, особливостями правового регулювання його статусу. Вирішення цієї проблеми в державах світу є різним, що пов'язано як з обранням тої чи іншої моделі судового конституційного контролю, так і з відповідними державно-правовими традиціями. Що стосується нашої держави, то питання про правову природу актів Конституційного Суду України складає одну з про-

блем сучасного конституційного права в першу чергу через відсутність чітких вказівок у чинному законодавстві.

Загалом більш як двадцятирічний досвід діяльності Конституційного Суду України має чимало здобутків, проте є і чимало проблем підвищення дієвості цього органу та реалізації повною мірою його ролі як захисника Конституції України, гаранта стабільності державного ладу, демократизації суспільства. Нерідкими є такі негативні явища політико-правового життя, як спроби нівелювання функцій судової влади, зокрема і самого Конституційного Суду України.

Формування політико-правового середовища зумовлює нагальну потребу забезпечення дієвості Конституційного Суду України як єдиного органу конституційної юрисдикції. Однак його соціальне призначення ще не досягло визнаних суспільством високих стандартів конституційно-правової політики верховенства права над будь-яким визначеним у законі державним статусом органу держави або посадової особи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авакьян С. А. Проблемы теории и практики конституционного контроля и правосудия / С. А. Авакьян // Вестник Моск. ун-та. Серия 11, Право. – 1995. – № 4. – С. 14-27.
2. Автономов А. С. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: учебник / А. С. Автономов. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005. – 552 с.
3. Актуальные вопросы конституционного правосудия (по материалам «Журнала конституционного правосудия») / под ред. С. Д. Князева, М. А. Митюкова, С. Н. Станских. – М.: Волтерс Клувер, 2011. – 1120 с.
4. Александрова З. К. Некоторые особенности конституционного контроля в Польской Республике / З. К. Александрова // Российский юридический журнал. – 2001. – № 1. – С. 117-121.
5. Арутюнян Г. Г. Перспективы совершенствования системы конституционного правосудия: функциональные и институциональные проблемы (некоторые тезисы и обобщения) / Г. Г. Арутюнян // Конституционное правосудие. – 2001. – № 4 (14). – 2002. – № 5 (15). – С. 52-59.
6. Арутюнян Г. Г. Перспективы совершенствования конституционного правосудия: функциональные и институциональные проблемы // Конституционное правосудие на рубеже веков. Материалы междунар. конф., посвящ. 10-летию Конституционного Суда Российской Федерации. – М.: НОРМА, 2002. – С. 83-84.
7. Белкин А. А. Пространство конституционной юстиции / А. А. Белкин // Правоведение. – 1993. – № 2. – С. 7–17.
8. Березин Ю. Б. Международно-правовые аспекты полномочий органов конституционного контроля (на примере европейских стран) / Ю. Б. Березин // Государство и право в условиях глобализации. Проблемы и перспективы: тезисы научных докладов международной научно-

практической конференции. – Екатеринбург : Изд. дом УрГЮА, 2004. – С. 150-151.

9. Богданова Н. А. Конституционный Суд Российской Федерации в системе конституционного права / Н. А. Богданова // Вестник Конституционного Суда РФ. – 1997. – № 3. – С. 59-68.

10. Бондарь Н. С. Конституционное правосудие и развитие конституционной юриспруденции в России / Н. С. Бондарь // Журнал российского права. – 2011. – № 10. – С. 35-47.

11. Борадзов Т. Р. Контроль Конституционного Суда Российской Федерации: принципы и механизм реализации: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.02 / Тамерлан Русланович Борадзов; Российская академия государственной службы при Президенте РФ. – М., 2004. – 189 с.

12. Брежнев О. В. Правовая природа конституционного суда как судебного органа конституционного контроля. Государственная власть и местное самоуправление. – 2005. – № 6 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.lawmix.ru/comm.php?id=961>

13. Брежнев О. В. Судебный конституционный контроль в России: проблемы методологии, теории и практики: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.02 / Олег Викторович Брежнев; Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова. – М., 2006. – 447 с.

14. Вагнер Бритта. Конституционная юрисдикция – основные права – защита права собственности в Австрии / Бритта Вагнер // Сравнительное конституционное обозрение. – 2007. – № 4. – С. 133-140.

15. Васильева Н. Н. Модели правовой охраны Конституции в мировой практике : Доклад на Международной студенческой научной конференции «Глобализация и право : Общеизвестные принципы и нормы национального законодательства» [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1219893>

16. Висновок Конституційного Суду України від 11 липня 2001 р. № 3-в/2001 у справі за конституційним поданням Президента України про надан-

ня висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) // Офіційний вісник України. – 2001. – № 28. – Стор. 104. – Ст. 1267.

17. Висновок Конституційного Суду України від 30 жовтня 2003 року у справі про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України „Про внесення змін до Конституції України” вимогам статей 157, 158 Конституції України // Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 2002-2003. Кн. 4. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – С. 355.

18. Витрук Н. В. Конституционное правосудие в России (1991-2001 гг.): Очерки теории и практики / Н. В. Витрук. – М.: Городец-издат, 2001. – 508 с.

19. Витрук Н. В. Конституционное правосудие. Судебно-конституционное право и процесс: учебное пособие / Н. В. Витрук. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма : ИНФРА-М, 2011. – 592 с.

20. Власов Ю. Л. Тлумачення норм права / Ю. Л. Власов, В. П. Негребельний // Юридична енциклопедія. Т. 6. – К.: Українська енциклопедія, 2004. – С. 81.

21. Гергелійник В. О. Правові проблеми становлення та функціонування конституційної юстиції України: дис. канд. юрид. наук : 12.00.02 / В. О. Гергелійник. – К., 1999. – 203 с.

22. Грицаєнко Л. Роль Конституційної Ради як органу конституційного контролю в державі та суспільстві Франції / Л. Грицаєнко // Право України. – 2005. – № 5. – С. 134-139.

23. Закон України „Про Конституційний Суд України” від 3 липня 2017 р. // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>

24. Закон України „Про Конституційний Суд України” від 16 жовтня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.

25. „Про Конституційний Суд України” від 3 червня 1992 р. № 2400-ХІІ 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 33. – Ст. 471.

26. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/page>

27. Исследование о прямом доступе к конституционному правосудию. Принято на 85 пленарном заседании Венецианской Комиссии (Венеция, 17-18 декабря 2010 года) [Электронный ресурс]. Режим доступа: [http://www.venice.coe.int/docs/2010/CDL-AD\(2010\)039rev-rus.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2010/CDL-AD(2010)039rev-rus.pdf)

28. Кампо В. М. Деякі проблеми розвитку конституційної юстиції в Україні / В. М. Кампо // Право України. – 2010. – № 6. – С. 60-70.

29. Клишас А. А. Конституционный контроль и конституционное правосудие в зарубежных странах [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.famous-scientists.ru/list/716>

30. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р., в редакції від 3 жовтня 2017 р. // [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

31. Конституционное правосудие в странах СНГ и Балтии. Сборник нормативных актов / сост.: В. К. Боброва, М. А. Митюков (рук. кол.), А. А. Подавалов. – М.: Зерцало, 1998. – 800 с.

32. **Конституційна юрисдикція** : підручник / Ю. Г. Барабаш, І. І. Дахова, К65 О. П. Євсєєв та ін. / за ред. Ю. Г. Барабаша та А. О. Селіванова. - Х. : Право, 2012. - 168 с. Конституционный судебный процесс: учебник / отв. ред. М. С. Саликов. – М.: Норма, 2004. – 416 с.

33. Конституційне право України: підручник / за ред. В.Ф. Погорілка. – К.: Наукова думка, 2002. – 734 с.

34. Конституція України від 28 червня 1996 р. // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

35. Конституція України: науково-практичний коментар / ред. кол. В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевой та ін. – Х.: Право; К.: Ін Юре, 2003. – 808 с.

36. Кордун О. Повноваження спеціалізованих органів конституційного контролю: світовий досвід і Україна [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.lp-ua.info/2001/201.php>.

37. Кравченко В. В. Конституційне право України: навчальний посібник / В. В. Кравченко. – 6-е вид., виправл. та доповн. – К.: Атіка, 2007. – 592 с.

38. Кряжков В. А. Конституционная юстиция в Российской Федерации: учебное пособие для вузов / В. А. Кряжков, Л. В. Лазарев. – М.: БЕК, 1998. – 462 с.

39. Майданник О. О. Статус Конституційного Суду України: характерні риси, особливості / О. О. Майданник // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації професійних спілок України. – № 1/2011(57). – С. 53-57.

40. Маклаков В. В. Конституционное право зарубежных стран. Общая часть: учебник / В. В. Маклаков. – М. : Волтерс Клувер, 2006. – 896 с.

41. Маклаков В. В. Конституционный контроль в буржуазных и развивающихся странах / В. В. Маклаков. – М.: ВЮЗИ, 1988. – 65 с.

42. Мироненко О. М. Про деякі загальні підходи до поняття „конституційна юстиція” і предмета її історії / О. М. Мироненко // Вісник Конституційного Суду України. – 1998. – № 4. – С. 46-61.

43. Митюков М. А. Конституционные суды на постсоветском пространстве: сравнительное исследование законодательства и судебной практики / М.А. Митюков. – М.: МОНФ, 1999. – 158 с.

44. Митюков М. А. Очерки конституционного правосудия (сравнительно-правовое исследование законодательства и судебной практики) / М. А. Митюков, А. М. Барнашов. – Томск: Изд-во Томского ун-та, 1999. – С. 104-105.

45. Новиньков В. А. Конституционный контроль и надзор в зарубежных странах / В. А. Новиньков / Законодательство зарубежных стран: Обзорная информация. Вып. 2. – М.: ВНИИСЗ, 1990. – 54 с.

46. Овсепян Ж. И. Судебный конституционный контроль в зарубежных странах. Правовая защита конституций / Ж. И. Овсепян. – Ростов-на-Дону : Литера-Д, 1992. – 320 с.

47. Овсепян Ж. И. Судебный конституционный контроль в РФ: проблемы деполитизации. (Сравнительный анализ) / Ж. И. Овсепян // Государство и право. – 1996. – № 1. – С. 32-42.

48. Пастернак С. Н. Конституционное правосудие в странах Восточной Европы: монография / С. Н. Пастернак. – СПб.: СПбГУСЭ, 2010. – 167 с.

49. Портнов А. В. Правове регулювання конституційного судочинства в Україні: монографія / А. В. Портнов. – К. : Логос, 2008. – 202 с.

50. Портнов А. В. Теоретичні основи формування конституційного судочинства в Україні: монографія / А. В. Портнов. – К. : Логос, 2008. – 155 с.

51. Приходько Х. В. Конституційний юрисдикційний процес в Україні: динамічні та статуйні аспекти / Х. В. Приходько // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2009. – № 2 (88). – С. 13-22.

52. Регламент Конституційного Суду України, затверджений рішенням Конституційного Суду України 5 березня 1997 року // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v001z710-97>

53. Рішення Конституційного Суду України від 2 березня 1999 р. № 2-рп/99 у справі про відповідність Конституції України (конституційність) Закону України «Про тимчасову заборону підвищення цін і тарифів на житлово-комунальні послуги та послуги громадського транспорту, що надаються громадянам України» за конституційним поданням Президента України (справа про комунальні послуги) // Офіційний вісник України. – 1999. – № 10. – Стор. 61.

54. Рішення Конституційного Суду України від 23 червня 1997 р. № 2-зп у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення підпункту 2 пункту 3 розділу IV Закону України „Про Конституційний Суд України” стосовно правових актів органів

Верховної Ради України (справа про акти органів Верховної Ради України) // Офіційний вісник України. – 1997. – № 27. – Стор. 155.

55. Рішення Конституційного Суду України від 27 березня 2002 р. № 7-рп/2002 у справі за конституційним поданням Вищої ради юстиції щодо офіційного тлумачення положень абзаців другого, третього пункту 1 частини першої статті 150 Конституції України (справа щодо актів про обрання/призначення суддів на посади та про звільнення їх з посад) // Офіційний вісник України. – 2002. – № 14. – Стор. 255. – Ст. 768.

56. Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 р. № 20-рп/2010 у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України) // Офіційний вісник України. – 2010. – № 72/1. Спеціальний випуск; 2010. – № 77. – Стор. 7. – Ст. 2597.

57. Савчин М. В. Конституційний Суд України як гарант конституційного ладу: автореф. дис... канд.. юрид. наук / М. В. Савчин; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2004. – 19 с.

58. Селіванов А. О. Верховенство права в конституційному правосудді: Аналіз конституційної юрисдикції / А. О. Селіванов. – К., Х.: Академія правових наук України, 2006. – 400 с.

59. Скомороха В. Є. Конституційна юрисдикція в Україні: проблеми теорії, методології і практики. Монографія / В. Є. Скомороха. – К.: МП Леся, 2007. – 716 с.

60. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : енциклопедичний курс / Скакун О. Ф. – Харків : Еспада, 2006. – 776 с.

61. Сліденко І. Д. Феноменологія конституційного контролю. Генеза, природа і позиціонування в контексті аксіологічних, епістемологічних, праксіологічних, синергетичних аспектів: монографія / І. Д. Сліденко. – К.: Істина, 2010. – 624 с.

62. Собакин В. Модели конституционного судопроизводства / В. Собакин // Российская Федерация. – 1994. – № 6. – С. 58-63.
63. Сравнительное конституционное право / отв. ред. В.Е. Чиркин. – М.: Манускрипт, 1996. – 730 с.
64. Стрижак А. А. Конституційний Суд України як гарант дотримання конституційних принципів демократичної, правової держави / А. А. Стрижак // Право України. – 2010. – № 6. – С. 4-12.
65. Тацій В. Я. Межі тлумачення Конституційним Судом Конституції і законів України / В. Я. Тацій, Ю. М. Тодика // Вісник Конституційного Суду України. – 2002. – № 2. – С. 81-84.
66. Тесленко М. В. Конституційна юрисдикція в Україні: Навч. посібник / М. Тесленко – К.: Школа. – 2003.
67. Тесленко М. В. Судебный конституционный контроль в Украине : монография / М.В. Тесленко. – К.: Ин-т государства и права им. В. М. Корещко НАН Украины, 2001. – 344 с.
68. Тимченко І. Механізм конституційної юрисдикції в Україні: становлення і розвиток / І. Тимченко // Право України. – 2010. – № 6. – С. 12-26.
69. Тихий В. Офіційне тлумачення Конституції і законів України Конституційним Судом України / В. Тихий // Вісник Конституційного Суду України. – 1998. – № 4. – С. 38-45.
70. Тодика Ю. М. Конституційний Суд України в механізмі забезпечення основних прав і свобод / Ю.М. Тодика, О.В. Марцеляк // Вісник Академії правових наук України. – 1997. – №11. – С. 30-40.
71. Тодыка Ю. Н. Толкование Конституции и законов Украины: теория и практика. Монография / Ю. Н. Тодыка. – Х.: Факт, 2001. – 328 с.
72. Футей Б. Становлення правової держави: Україна 1991-2001 рр./ Б. Футей. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 288 с.
73. Хабриева Т. Я. Правовая охрана Конституции / Т. Я. Хабриева. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1995. – 224 с.

74. Хабриева Т. Я. Толкование Конституции Российской Федерации: теория и практика / Т. Я. Хабриева. – М.: Юристъ, 1998. – 245 с.

75. Цимбалістий Т. О. Конституційна юстиція в Україні: навч. посіб. / Т. О. Цимбалістий – К.: Центр учб. літ., 2007. – 200 с.

76. Цимбалістий Т. О. Правова природа актів органу конституційної юстиції // Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право». – 2016. - № 4. (<http://pap.in.ua/index.php/arhiv-vidannja/74>).

77. Цимбалістий Т. О. Органи конституційної юрисдикції в механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні і Польщі // Актуальні проблеми правознавства. Збірник наукових праць Юридичного факультету ТНЕУ. – Тернопіль, 2016. – Випуск 1. – С. 73-78.

78. Цимбалістий Т. О. Конституційне звернення як засіб захисту прав людини // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2015. - № 1. – С. 131-135.

79. Цимбалістий Т. О. Щодо нормативності рішень Конституційного Суду України // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2013. - № 23. – Ч. I. – С. 156-170.

80. Шаповал В. М. Конституційна юрисдикція / Юридична енциклопедія: в 6 т. // Редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. – К.: Укр. енцикл., 2001 – Т. 3: К-М. – 2001. – С. 274-275.

81. Шаповал В. М. Конституційний контроль // Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. – К.: Укр. енцикл., 2001 – Т. 3: К-М. – 2001. – С. 277-278.

82. Шаповал В. М. Офіційне тлумачення як функція Конституційного Суду України (проблеми теорії) / В.М. Шаповал // Вісник Конституційного Суду України. – 1999. – № 3. – С. 52-57.

83. Шаповал В. М. Становлення конституціоналізму в Україні: проблеми теорії / В. М. Шаповал // Право України. – 1997. – № 5. – С. 29.

84. Шаповал В. Н. Сравнительное конституционное право / В. Н. Шаповал. – К.: ИД «Княгиня Ольга», 2007. – 416 с.

85. Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції / С. Шевчук. – К.: Укр. центр правничих студій, 2001. – 299 с.
86. Шульженко Ю. Л. Институт конституционного надзора в Российской Федерации / Ю. Л. Шульженко. – М.: ИГП РАН, 1998. – 112 с.
87. Шульженко Ю. Л. О понятии «правовая охрана Конституции» / Ю. Л. Шульженко // Государство и право. – 2002. – № 7. – С. 5-12.
88. Эбзеев Б. С. Конституционный Суд Российской Федерации: правовая природа, функции, основные направления деятельности / Б. С. Эбзеев // Вестник Конституционного Суда РФ. – 1996. – № 6. – С. 16-31.
89. Эбзеев Б. С. Конституция. Правовое государство. Конституционный Суд / Б. С. Эбзеев. – Закон и право, ЮНИТИ, 1997. – 228 с.
90. Юридична енциклопедія: В 6 т. Т. 6 / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: “Укр. енцикл.”, 2004. – С. 490.